

Aleksandra Berberih-Slana

Stjepan Radić in republikansko gibanje v Sloveniji

Od volitev v Narodno skupščino leta 1923 do volitev v Narodno skupščino leta 1925

Prodor politike Stjepana Radića in republikanskega gibanja v Slovenijo, ki je po Prunku eno temeljnih vprašanj slovensko-hrvaških odnosov med obema vojnama, je v obdobju od nastanka Kraljevine SHS do volitev v konstituanto šele začel svoj razvoj.¹ Od volitev v konstituanto do volitev v Narodno skupščino leta 1923 pa je Radić začel aktivno izpolnjevati svojo željo, da bi se HRSS uveljavila tudi izven Hrvaške.²

Že od samih začetkov prodora Radićeve politike se je ta srečala z močnim odporom večine slovenskih političnih strank, med katerimi so bili prav gotovo najbolj ostri liberalci ter pristaši političnega katolicizma, ki so »hrvaško radićevščino« od samih začetkov primerjali z ruskim boljševizmom in menili, da le-ta ne bi mogla narediti nikakršne škode, če bi ostala omejena na Hrvaško, če pa bi pognala korenine med Slovenci pa naj bi to pomenilo razpad države.³ Odnos SLS do Radića in Hrvatske pučke seljačke stranke oz. (od 8. decembra 1920) Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS), se je v tem obdobju večkrat spreminjal, seveda glede na politično situacijo v državi.

Če je v obdobju od združitve v Kraljevino SHS do sprejetja Vidovdanske ustave Radić slovensko politično sceno označil z bojem za svobodno opredelitev slovenskega in hrvaškega ljudstva, z začetki širitve svojega gibanja med Slovenci ter z bojem proti ustavi, ki je bila sprejeta brez sodelovanja večine Slovencev in Hrvatov ter proti njihovi volji, pa se je po sprejemu ustave Radić odločil za odkrito politično akcijo v Sloveniji. To je Radić pravzaprav napovedal že februarja 1921, ko je v svojem časniku *Slobodni dom* objavil pismo »Slovenskim republikancem u Štajerskoj i Kranjskoj«, v katerem je zatrdil, da je iz Slovenije dobival številna pisma, v katerih so ga pristaši vabili k sodelovanju v slovenski politiki.⁴

Čeprav so njegovi nasprotniki menili, da je bilo slovensko ljudstvo dovolj politično izšolano, da bi nasedalo praznim obljubam,⁵ pa je Radić v Sloveniji začel z intenzivnim iskanjem zaveznika. Kljub temu, da je imela Samostojna kmetijska stranka podoben socialni program kot HRSS, Radić zaradi njene takratne politične usmeritve z njo ni mogel sodelovati. Oporo pa je našel v disidentu iz SKS, pisatelju dr. Antonu Novačanu.⁶

Sodelovanje z Novačanom, ki je bilo že od vsega začetka precej zapleteno, se je pred volitvami v Narodno skupščino leta 1923 končalo, saj sta se obe strani sprli zaradi sestave

¹ Prunk, Janko, Radić in Slovenci 1919–1928, *Zgodovinski časopis* (dalje ZČ), 39 (1985), št. 1–2, (dalje Prunk), str. 25.

² Prav tam. Več o tem: Berberih-Slana Aleksandra, *Slovensko – hrvaški politični stiki od 1918 do 1926*, doktorska disertacija, Maribor 2003 (dalje Berberih-Slana).

³ Prav tam, str. 26.

⁴ Slovenskim republikancem u Štajerskoj i Kranjskoj, *Slobodni dom* (dalje SD), 23.2.1921, št. 8, str. 1.

⁵ Radićevščina, *Straža* (dalje ST), 31.1.1921, št. 12, str. 1.

⁶ Prunk, str. 26; Grdina Igor, *Kratka zgodovina Slovenske zemljoradniške in Slovenske Republikanske Stranke Antona Novačana*, ZČ, 43 (1989), št. 1, (dalje Grdina), str. 78.

volilnih list.⁷ Os Radić – Novačan, zaradi katere je SLS Radića opozarjala, naj se ne vmešava v notranje slovenske politične zadeve,⁸ je bila pretrgana. Stjepan Radić je v časniku *Slobodni dom* javno objavil, da HRSS ni več v nikakršni zvezi z Novačanom, Novačan pa je svojo propagandno akcijo pred volitvami posebej ostro usmeril proti nekdanjemu zavezniku Radiću.⁹ Nekoč zaveznika, naenkrat nasprotnika v pripravah na volitve v Narodno skupščino, ki so dokazale, da je volivce v bistvu privlačilo Radićevo ime in le v majhni meri politični program, saj je Novačan s svojo stranko na volitvah popolnoma pogorel, Radić pa je doživel precejšen uspeh in zahvaljujoč slovenskim volivcem dobil dva dodatna sedeža v Narodni skupščini.¹⁰ Vzroke za Radićev uspeh so iskali tako slovenski liberalci, ki so menili, da je k njegovemu uspehu pripomogla vlada s preganjanjem Radića in HRSS, kot tudi SLS, ki je trdila, da je Radić volivce pridobil s praznimi obljubami pa tudi grožnjami.¹¹

Spor med HRSS in Novačanom je potrdil, da je bilo njuno kratkotrajno sodelovanje neiskreno, da je pomenilo le boj za oblast in ni bilo v ničemer povezano z idejo in interesi enotnega slovensko-hrvaškega kmečkega gibanja.¹² Radić je nadaljeval z organizacijo republikanskega gibanja med Slovenci, Novačan pa je svojo politično pot znova poskušal najti v Beogradu, s čimer je bilo za njega končano obdobje njegovega najplodnejšega ukvarjanja s politiko.¹³

Že 22. marca, torej takoj po volitvah v Narodno skupščino leta 1923, so se med HRSS in SLS v Ljubljani pričeli prvi medsebojni dogovori o sodelovanju, ki sta jih vodila dr. Anton Korošec in dr. Vlatko Maček. Sporazum je bil podpisan 27. marca 1923 v Zagrebu in z njim je bil ustanovljen federalistični blok, v katerem so bili poleg HRSS in SLS tudi bosanski muslimani v JMO. Kaj vse je pripeljalo do sklenitve tega bloka ni popolnoma znano. Osnovna ideja pa je bila, da bo federalistični blok kontriral velikosrbski in centralistični politiki radikalno-demokratske vlade. Verjetno pa je, da je Korošec upal, da bo sporazum z Radićem zaježil njegovo aktivnejše delovanje v Sloveniji.¹⁴

Vendar do tega ni prišlo. Radić in njegovi pristaši v Slovenski kmečki republikanski stranki (SKRS), ki je nastala po razdoru z Novačanom, so nadaljevali začeto delo. Že 22. marca so v Poljčanah sklicali sejo glavnega odbora te stranke, katere sta se udeležila tudi podpredsednik HRSS dr. Maček ter tajnik dr. Košutić. Glavni namen sestanka je bil dogovor o tem, kako bodo po volitvah nadaljevali z organizacijo SKRS, tako na Štajerskem kot na Kranjskem. Na Štajerskem se je organizacija začela šele s predajo volilne liste ter še ni napredovala v zaželeni meri. Izvoljen je bil organizacijski odbor, katerega predsednik je postal Andrej Kelemina. Sprejeta pa je bila tudi odločitev, da bodo štajerski republikanci čim prej navezali stike s svojimi kranjskimi istomišljeniki, saj naj bi se tudi ti organizirali, čeprav na zadnjih volitvah niso mogli nastopiti.¹⁵

To je bila klofuta za SLS. *Slovenec* je Radića opozoril, da je na zadnjih volitvah s pomočjo Madžarov in madžaronov sicer dobil dva mandata, da pa na naslednjih volitvah prav gotovo

⁷ Več o tem: Berberih-Slana.

⁸ Politične vesti, Neresen demagog se oglašja, *Slovenec* (dalje S), 5.1.1922, št. 3, str. 2.

⁹ Grdina, str. 92–93.

¹⁰ Horvat Rudolf, Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1992 (dalje Horvat), str. 158; Grdina, str. 158; Radićeva poslanca v Prekmurju, Slovenski narod (dalje SN), 21.3.1923, št. 66, str. 2.

¹¹ Po volitvah, SN, 19.3.1923, št. 65, str. 1; Pismo iz Prekmurja, 22.3.1923, št. 67, str. 1; Politične vesti, Radić v Štajersko-prekmurskem okraju, S, 21.3.1923, št. 64, str. 3–4.

¹² Zečević Momčilo, Na zgodovinski prelomnici, Slovenci v politiki Jugoslovanske države 1918–1929, Maribor 1986, str. 100.

¹³ Vsi pridete za menoj!, dr. Anton Novačan, SN, 10.8.1923, št. 181, str. 1; Grdina, str. 94–95.

¹⁴ Prunk, str. 28; Zečević, Na zgodovinski prelomnici, str. 101.

¹⁵ Sjednica Glavnoga odbora SRSS u Štajerskoj, SD, 4.4.1923, št. 15, str. 5–6.

ne bo dosegel večjih uspehov. Tudi na glasove ob hrvaški meji se ne bo mogel zanesti, so dodali, saj so bili to predvsem glasovi samostojnih in drugih političnih frakcij, katere so volivci pustili na cedilu. Vendar pa je tudi SLS v teh prostorih napredovala za 100% in je bila prepričana, da bo v prihodnosti na tem področju dobila veliko večino volivcev, torej za republikance tudi tu ne bi bilo mesta. In zakaj je *Slovenec* to tako poudarjal? Menda zato, da si ne bi kdo domišljjal, da SLS sporazuma z Radićem ni sklenila iz »taktično utemeljenih razlogov«, ampak iz strahu pred njim. Dodal pa je še, da je seveda stvar političnega okusa, če »smatra g. Radić čas, ko je ž njim SLS kot zastopnica slovenskega naroda v dogovoru, kot primeren za organizacijo svoje hrvatske stranke v Sloveniji«.¹⁶

In Radić je očitno, ne glede na sporazum, menil, da je prav ta čas primeren za organizacijo stranke med Slovenci, predvsem na Štajerskem in v Prekmurju. Na Binkoštno nedeljo je v Prekmurje poslal deset svojih poslancev, ki so se razdelili v pare in v različnih krajih organizirali pet shodov. Najbolj obiskan je bil shod v Križevcih, na katerem sta kot govornika nastopila Radićev sorodnik Ivica Radić, poslanec za travniško okrožje v Bosni, ter Štefan Čižmešija, ki je bil na Radićevo listo izvoljen v Prekmurju. Govor Ivica Radića je bil zelo zanimiv, saj je med drugim dejal, da bo prišel čas, ko bosta Slovenija in Hrvaška republiki, čeprav so se morali radićevci trenutno republiki odpovedati (!). V isti sapi je govoril o tem, da v Beograd ne bo odšel zaradi želje volivcev, da pa bo HRSS, če bi bilo to potrebno, v Beograd poslala dvajset ali pa še več svojih ljudi. Napovedal je še, da bodo naslednje volitve že jeseni. Ker je Radić resnično računal na nove volitve, na katerih je želel tudi na tem področju dobiti večino glasov, je HRSS organizirala veliko število shodov.¹⁷

Slovenski narod je poročal, da so celo srbski časniki, tako kot npr. *Politika* in *Vreme*, poročali o rastočem nezadovoljstvu in nasprotovanjih, ki so nastopila med Radićem in Korošcem. Ta poročila naj bi bila popolnoma resnična, saj jih je dopisniku *Slovenskega naroda* potrdil neimenovani pristaš SLS. *Politika* je med drugim poudarila, da so bile vezi med obema politikoma nadvse zrahljane in da so njuni odnosi postajali vse slabši, do tega pa naj bi prišlo prav zaradi shodov, ki jih je Radić organiziral v Prekmurju. Vendar pa težava ni bila toliko v tem, ker so bili shodi organizirani, kot pa v tem, da so govorniki na njih zelo ostro nastopili proti SLS. Vodstvo SLS je bilo nadvse ogorčeno, saj so Radić in njegovi sodelavci na ta način oškodovali njihove interese in škodili ugledu stranke. Ko so se odnosi med dvema politikoma ohlajali, pa je Radić v Prekmurju še ostreje nastopil proti SLS. V zvezi z nasprotjem med tema dvema strankama so se začele širiti tudi govorice o razpadu t. i. »revizijonističnega bloka«, saj se ostale stranke bloka niso strinjale s političnim nastopom hrvaških republikancev.¹⁸

Slovenski liberalci so z veseljem trdili, da se bo to zgodilo prav kmalu, saj je ob vsej svoji agitaciji po Sloveniji Radićeva stranka mogla rasti le na račun SLS, da bi si ti dve stranki sporazumno določili interesne sfere, pa je bilo, po mnenju liberalcev, popolnoma izključeno, predvsem z Radićeve strani.¹⁹ Liberalci so želeli dokazati, da slovenski kmetje sploh niso razumeli Radićevega programa in da jih je pritegnila le njegova osebnost ter splošno razširjeno mnenje, da bo »z Radićem konec vsega zla v državi«. Tako naj bi prav po shodu o binkoštih v Prekmurju neki kmetje vzklikali: »Živio Radić! Nam ne treba republike!« in ko so jim drugi prisotni razložili, da so ti vzkliki v nasprotju z radićevim programom, so »utihnili, tiho

¹⁶ Politične vesti, Radićevo poizkusi v Sloveniji, S, 8.4.1923, št. 79, str. 2–3.

¹⁷ Na Radićevem shodu, SN, 27.5.1923, št. 120, str. 2.

¹⁸ Razdor med Radićem in dr. Korošcem, SN, 3.6.1923, št. 125, str. 2.

¹⁹ Radićeva agitacija, SN, 17.6.1923, št. 137, str. 1–2.

premišljujoč, zakaj sta Radić in republika isto, kajti republiko imajo mnogi Prekmurci izza svojih boljševiških dni v slabem spominu».²⁰

Sodelovanje HRSS in SLS v federalističnem bloku ni odpravilo razlik in rivalstva med strankama. SLS več kot očitno ni bila pripravljena slediti drzni in avanturistični politiki Stjepana Radića. V enem svojih pisem, ki jih je, po svojem pobegu pred vlado v tujino, Radić pošiljal vodstvu HRSS iz Londona, je med drugim pisal o razgovoru z neimenovanim angleškim državnikom, s katerim se je pogovarjal tudi o Slovencih. V razgovoru je Radić govoril o tem, da velika večina slovenskega naroda podpira enotnost in samostojnost Slovenije v enakopravni zvezi s Srbijo. Poudaril je, da je za Korošcem stalo čez 100.000 volivcev in 22 poslancev, ki so vodili enako politiko kot Hrvati, čeprav z drugačno taktiko. Vendar pa je Korošču poslal nedvoumno sporočilo: »Če pa bi spremenili tudi politiko – kar mislim da je nemogoče – bi mi Hrvati z 10 tisoč glasov in dveh zastopnikov na zadnjih volitvah zagotovo skočili na 100 tisoč glasov in dvajset zastopnikov. Kandidirali bi normalno same Slovence, vendar samo takšne, ki zahtevajo za Slovenijo enak položaj v skupnosti s Srbijo kot mi za Hrvaško».²¹

Zanimivo je, da po sklenitvi sporazuma *Slovenec* ni več kritiziral Radića ali njegovo politiko v Sloveniji. Na SLS so v Sloveniji namreč stalno pritiskali določeni krogi, ki so zahtevali, naj čim tesneje sodeluje s Hrvati. V letih 1923 in 1924 je bilo to slovensko avtonomistično gibanje, ki je imelo sicer le malo pristašev in ki je izdajalo časnik *Avtonomist*. To gibanje sta vodila Albin Prepeluh in dr. Dragotin Lončar. Ta dva sta se navduševala za Radićev program ter ga propagirala v svojem časniku in opozarjala na usodno povezanost slovenskega in hrvaškega naroda.²² Konec oktobra 1923 je *Slovenski narod* poročal, da je *Avtonomist* postal celo službeno glasilo HRSS v Sloveniji, dokaz za to pa naj bi bila tudi vsebina časnika, ki se je začel zavzemati za federalizacijo in ne več za avtonomijo ter za »človečansko in mirotvorno republiko«, čisto po Radićevem vzgledu.²³

Novo usmeritev *Avtonomista* je nadvse ilustrativno pokazal članek »Odločilni trenutki«, v katerem je pisec opozarjal, da se je bližal čas, ko bi Slovenci morali dokončno izbrati svojo politiko napram Beogradu. Ob tem pa je zatrdil, da v tej izbiri ne bi smeli pozabiti, da Slovenci brez Hrvatov niso dovolj močni, da bi karkoli dosegli. Torej, Slovenci ne bi smeli narediti ničesar brez sporazuma s Hrvati, še posebej zaradi tega, ker je srbska politika na vsak način želela zanetiti spor med slovenskim in hrvaškim narodom. V tem pa je po mnenju pisca članka obstajala nevarnost: »Hrvati so močnejši od Slovencev, hrvatski problem je za Srbe bolj pereč kot slovenski; če bi se hoteli Hrvati sporazumeti s Srbi – bi jim dali Srbi na milost in nemilost vse Slovence! Kaj sledi iz tega? Tudi če bi dobili Slovenci danes za to, da pomagajo Belgradu proti Hrvatom, kakšno drobtinico, bi Slovenci pozneje drago plačali vse to. Kajti tudi Slovenci skupaj s Srbi ne bi mogli dolgo vladati proti celemu hrvatskemu narodu. Prej ali slej bi bili Srbi prisiljeni, da se pogajajo s Hrvati. In takrat se ne bi Belgrad nič pomišljal, izročiti Slovence Hrvatom. Kako bi Hrvati plačali Slovincem to, da so jim Slovenci v najtežjem boju padli v hrbet, si ni težko misliti. Slovensko in hrvaško vprašanje je v bistvu isto in se reši najlažje, če korakata oba naroda v eni bojni vrsti ... Mi ne smemo nikdar pozabiti, namreč: da smo Slovenci in Hrvati navezani en na drugega, da pa so Hrvati Slovincem bolj potrebni kot Slovenci Hrvatom ...».²⁴

²⁰ Radićeva agitacija, SN, 17.6.1923, št. 137, str. 1–2; Dnevne vesti, Posledice Radićeve agitacije, SN, 1.7.1923, št. 147, str. 4.

²¹ Prunk, str. 29; Radićeva akcija, Hrvat (dalje H), 19.11.1923, št. 1112, str. 1.

²² Prunk, str. 29.

²³ Politične vesti, Avtonomist – Radićevo glasilo, SN, 16.10.1923, št. 236, str. 2.

²⁴ Prunk, str. 29.

Omahovanje SRS glede republikanskih načel in glede sodelovanja s HRSS je zbujalo nezadovoljstvo številnih republikancev. Zaradi tega se je v Sloveniji pojavila še ena republikanska stranka. Pod vplivom znanega slovenskega komunističnega vodje Lovra Klemenčiča, je kmet Josip Murn v Kandiji v začetku januarja 1924 ustanovil Kmečko republikansko stranko, za katero je trdil, da nasprotuje centralistični SKS, Prepeluhovi SRS in Kristanovim socialistom. Voditeljem republikanskih strank je očital, da njihovo gibanje ni izšlo iz kmečkih slojev, ampak naj bi bilo proizvod interesov drobne buržuazije. Ta nova republikanska stranka pa je bila le še en dokaz razcepljenosti republikanskega gibanja v Sloveniji. Akcija, za katero so se zavzemali Prepeluhovi avtonomisti v začetku leta 1924, s katero naj bi združili in bolje organizirali republikansko gibanje v Sloveniji, je tako propadla.²⁵

Radić je v Londonu ostal do konca leta 1923. Ker tam ni naletel na razumevanje za hrvaško politiko, je pred Božičem odpotoval na Dunaj, od koder je lažje vzdrževal stike s svojimi sodelavci.²⁶ Prav tako se je lažje pripravljaj na volitve, za katere je pričakoval, da bodo razpisane prav kmalu. Ko je Reka pripadla Italiji, je Radić nadvse ostro reagiral na pisanje *Slovenca*, ki je to po njegovem mnenju odobral, in omenil, da se bližajo volitve, na katerih bo slovenski narod obračunal tako s *Slovincem* kot z SLS. Obljubil pa je, da v kolikor to ne bo uspelo slovenskim republikancem samim, da jim bo pri tem na vse načine pomagala HRSS. Radić je še dodal: »V vsako slovensko vas bo prišlo po več hrvaških kmetov,²⁷ da to Pašičevo izdajo in vse Pašičeve javne in skrite pomočnike dobro opišejo in neusmiljeno ožigosajo.«²⁸ Liberalni *Slovenski narod* je na te Radićeve grožnje zajedljivo pripomnil: »Radić in Korošec sta res dobra zaveznika, ki pri vsaki priliki grozita drug drugemu s kolom.«²⁹

Le mesec dni po tej izjavi se je Korošec mudil v Zagrebu, kjer je imel daljšo konferenco z vodstvom HRSS. Novinarjem Korošec o tem sestanku ni želel dosti povedati, zato so v političnih krogih sklepali, da dr. Korošec ni bil zadovoljen z rezerviranostjo HRSS. Na sestanku so namreč razpravljali o prihodu poslancev HRSS v Narodno skupščino. Radić je izrazil pripravljenost za to, vendar pa je poudaril, da še ni prišel pravi čas. Prav tako Radić ni želel dati nobene izjave v zvezi z nastopom HRSS v času volitev in po njih. Bilo je gotovo, da želijo radićevci v svoji politični taktiki popolno svobodo, zaradi te rezerviranosti pa je bil Korošec precej skeptičen, saj je slutil, da je Radić začel pripravljati teren v Sloveniji, da bi republikanci tu na volitvah nastopili samostojno in na tak način v prvi vrsti oškodovali SLS.³⁰

V tem vprašanju se je spor med SLS in Radićem poglobljal. Liberalni *Slovenski narod* je poročal, da se je Korošec Radićevega volilnega nastopa v Sloveniji tako zelo bal, da naj bi SLS namigovala, da bo na Hrvaškem in v Sloveniji proti radićevskim kandidaturam uporabila vladno moč. SLS naj bi celo nameravala s pomočjo žandarjev Radiću in njegovim pristašem zapreti pot čez Sotlo in Kolpo.³¹

²⁵ Zečević, Na zgodovinski prelomnici, str. 101.

²⁶ Horvat, str. 188.

²⁷ Le kakšen mesec kasneje je okrajni glavar okrajnega glavarstva Murska Sobota v svojem situacijskem poročilu zapisal: »Pred vsemi drugimi strankami so se pričeli Radićevci živahno gibati. Osobito v Dolnje Prekmurje prihajajo često preko Mure radićevski poslanci iz sosednjega Medjimurja ter prirejajo po tamošnjih vasicah sestanke s svojimi somišljeniki. Shodov v pravem pomenu besede ne prirejajo, omejujejo se na podrobno delo; vsebina razgovorov se suče večjidel v duhu, ki ga zastopa Slobodni dom in drugo opozicijsko časopisje. Na ugovore Prekmurcev, kaj išče Radić v inozemstvu in zakaj ne gredo njegovi poslanci v Beograd, je nek poslanec odgovoril, da Radić seznanja inozemstvo s svojim programom, za katerega hoče pridobiti in da še ni prišel pravi trenutek za odhod v Beograd.« ARS, Veliki župan Mariborske oblasti, Sekretariat, S 86, 1924, 1–1000, št. 374/preds.

²⁸ Političke i kulturne vesti, »Slovenec« glav. list dra. Korošca, SD, 6.2.1924, št. 6, str. 7.

²⁹ Maskiran nastop Hrvatskega bloka, SN, 8.2.1924, št. 32, str. 2.

³⁰ Konferenca dr. Korošca v Zagrebu, SN, 1.3.1924, št. 51, str. 2.

³¹ Politične vesti, Notranji spor med SLS in Radićem se širi, SN, 28.3.1924, št. 72, str. 2.

Časnik *Avtonomist* je objavil pismo Ludvika Berganta iz Sv. Lenarta nad Škofjo Loko, pristaša SLS, ki je kritiziral politiko SLS napram Radiću in jo želel javno ožigosati: »Gre v prvi vrsti tukaj za Radiča. Vsi, ki z možgani mislimo, dobro vemo, da so vsi strankini časopisi, ki so namenjeni priprostemu narodu, slikali Radiča kot največjega zapeljivca in demagoga, ki ljudi samo vara, medtem ko se ga v listih, ki so namenjeni bolj inteligenci, ni napadalo, ali vsaj ne tako strastno kot v ostalem strankinem časopisju. Zakaj to? Kar se pove enemu, naj se še drugemu. Ne bom zagovarjal Radiča tukaj, to ni moj namen, čeprav vem, da ima tudi on nekaj lepih in dobrih točk v svojem programu (vse se pa itak malokdaj more v praksi uporabiti) pač pa hočem pribiti samo dejstvo, da ljudje zmajujejo z glavami, češ kako je mogoče, da se vodstvo naše stranke sploh kaj pregovarja z Radičem in njegovimi pristaši, če so taki zločesti ljudje, da bratski nam narod hrvatski samo varajo.«³²

Seveda je SLS na te obtožbe odgovorila. Zavrnila je obtožbo, da je bila njena politika glede Radiča dvolična, ampak naj bi bilo v interesu države dogovarjati se z vsakim, s katerim mora zaradi določenih ciljev uskladiti taktiko, četudi se z njegovimi političnimi usmeritvami ne strinja. Zatorej je bila SLS upravičena zavracati tiste točke Radičevega programa, ki so bile v nasprotju s programom stranke.³³

Kljub vsemu prepričanju, da je SLS v Sloveniji nepremagljiva pa se je strankino vodstvo očitno zelo balo Radičevega nastopa v Sloveniji, kar je nadvse zabavalo krog okoli *Slovenskega naroda*³⁴. Ta časnik je zapisal, da so poslanci HRSS bolj podpirali nove volitve, kot pa možnost sestave poslovne vlade opozicijskega bloka, saj so računali, da bodo po njih v skupščino prišli še številčnejši in močnejši. Iz istega vzroka pa naj bi se SLS volitev bala in jim nasprotovala. *Slovenski narod* je trdil, da je Korošec vedno poudarjal, da morajo volitve biti izvedene kasneje, ker SLS na njih ni bila pripravljena in so se njeni vodje bali, da bodo nekaj mandатов izgubili na račun svojih »zaveznikov«, ki so nameravali nastopiti pod »Prepe-luhovim praporjem«. Zaradi tega naj bi, kot je trdil *Slovenski narod*, pristaši političnega katolicizma v strahu opazovali Radiča, ki je volitve poskušal izsiliti s posebno taktiko intervjujev v tujem tisku o notranjepolitičnih razmerah v Kraljevini SHS.³⁵

Vendar pa je dopisniku *Slovenca* neimenovani član vodstva HRSS v razgovoru zanikal možnost, da bi se ta stranka na volitvah spopadla s katero izmed svojih zaveznic. Omenil je, da bo vsa moč HRSS na volitvah koncentrirana na jug države, da pa ne nameravajo motiti svojih zaveznikov, saj bi morali blok sporazuma okrepiti tudi po volitvah. Dodal je še: »Deplasirano je radi tega govoriti in pisati, da bomo v Bosni in Sloveniji koga izpodrivali, ker nimamo zato nikakih razlogov, ko vendar dr. Korošec in dr. Spaho stojita z nami na istem stališču sporazuma«. Omenil pa je možnost skupnega nastopa na volitvah, če bi se stranke o tem medsebojno sporazumele.³⁶ Beograjski časnik *Vreme* je ocenil, da je takšen sporazum med SLS in radičevci v Sloveniji nemogoč, saj »sprejemajoč Radičevo stališče, da so Hrvati, Slovenci in Srbi trije narodi, dr. Korošec ne priznava Radiću pravice, da postavlja kandidate na teritoriju slovenskega naroda, ki prav tako želi voditi svojo samostojno politiko«.³⁷

³² Kaj ni prav?, A, 5.4.1924, št. 14, str. 1.

³³ Politične vesti, Na naslov SLS, S, 5.4.1924, št. 79, str. 2–3.

³⁴ 24. aprila so se ljubljanski pridobitni sloji zbrani v NNS združili s slovenskim delom NRS, obdržali pa so staro liberalno politično glasilo *Slovenski Narod*, katerega pa po tem obdobju ne moremo več opisovati kot liberalno.

Perovšek Jurij, Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929), Ljubljana 1998, str. 7.

³⁵ Radičeva stranka želi volitve, SN, 18.4.1924, št. 90, str. 1; Dnevne novice, Strahovi se že pojavljajo, SN, 25.4.1924, št. 95, str. 3.

³⁶ Smernice H.R.S.S., S, 29.4.1924, št. 98, str. 2.

³⁷ Radičevci i opozicioni blok, Vreme, 26., 27., 28.4. 1924, št. 847, str. 4; Politične vesti, Volilni sporazum med radičevci in klerikalci, SN, 29.4.1924, št. 98, str. 2.

Radić pa se je kljub vsem izjavam o sodelovanju že pripravljaj na volitve,³⁸ in to z novim zaveznikom, Albinom Prepeluhom³⁹, na katerega zvezo z Radićem so slovenski liberalci že zdavnaj namigovali, Prepeluh pa je v svojem časniku *Avtonomist* to zanikal. Konec aprila se je Prepeluh dva dni mudil na Dunaju, kjer se je sestal z Radićem in se z njim sporazumel glede nastopa na prihodnjih volitvah.⁴⁰ Znano naj bi bilo, da je bilo vodstvo HRSS proti sodelovanju s Prepeluhom na volitvah, ker naj bi se zavedalo, da bi s takim nepremišljenim korakom razrazilo sodelovanje z SLS in uničilo medsebojno zaupanje. Vendar pa Radić tega mnenja vodstva ni upošteval, kakor je zapisal *Slovenec*, »kakor že mnogokrat, kadar je hotel kako najpametnejšo pogruntati in je nasedel dunajskemu romarju iz Ljubljane«. SLS je to obžalovala, ne zato, ker bi se bala Radića, temveč zaradi tega, ker »bo brez vsake potrebe absorbirala nekaj energije za medsebojno borbo, mesto da bi se vsa slovenska in hrvatska energija strnjeno uporabila zgolj proti centralizmu in za udejstvitvev slovenskega in hrvatskega programa«. Iz tega vzroka je *Slovenec* molčal, kadar se ni strinjal s politiko HRSS, še posebej, če se je nanašala na notranje zadeve hrvaškega naroda in na program HRSS. SLS naj bi se namreč zavedala, da je stvar Hrvatov, kako si bodo postlali, kakor je verjela, da je samo stvar Slovencev, kako si bodo uredili svojo prihodnost. SLS je sebe opisala kot lojalno zaveznico v skupni obrambi in v skupnem napadu in opozorila, da ne namerava na sebe prevzeti krivde zaradi morebitne izgube moči zaradi nelojalnosti med zavezniki. Zagrozila pa je, da nikomur ne bo pustila krhati politične moči slovenskega naroda, niti Radiću ne.⁴¹

Dopisniku *Slovenca* je član predsedstva HRSS sicer izjavil, da HRSS ni želela voditi slovenske politike, ker je želela spoštovati načelo suverenosti vsakega naroda. Vendar pa je zagovarjala stališče, naj se vsi volivci, ki so soglašali z njeno politiko, zbero okoli Slovencev, ki so zagovarjali tako politiko. In prav iz tega razloga naj bi Radić sklenil sporazum s Prepeluhom, s katerim je bil že dalj časa v zvezi.⁴² Krog okoli *Slovenskega naroda* je o slovenskih republikancih menil, da so verjeli v Radićevo uspešnost kakor »kristjan v evangelij, da so

³⁸ To so potrjevala tudi t.i. situacijska poročila, ki so jih okrajna glavarstva pošiljala velikemu županu mariborske oblasti. Tako je npr. 24. marca 1924 okrajno glavarstvo v Murski Soboti poročalo: »V velikem številu se pojavljajo v tukajšnjem območju dalmatinski krošnjarji pa tudi zagorski kučarji; prepričan sem, da je velika večina teh ljudi v zvezi z Radićevo propagando v Prekmurju«, 1. aprila pa je isti okrajni glavar velikemu županu poročal: »Kakor sem že v prejšnjih poročilih omenjal, moram tudi tokrat povdarjati, da se radičevska agitacija po Prekmurju zelo razvija in posega precej intenzivno na sosedni ljutomerski okraj. Po dobljenih poročilih se vrši močna radičevska propaganda v severo-zapadnih občinah Prekmurja z nemško narodnostjo. Živahno dejavnost je opazovati pa tudi v obmurskih občinah zlasti v beltinskem okraju, ki je dosedaj veljal kot neomejeno vdan Kleknu«. ARS, Veliki župan mariborske oblasti, Sekretarijat, S 86, 1924, 1–1000, spis 508/pred.

³⁹ Ob tej novici je *Kmetijski list*, časnik SKS, odreagirajl s precej negativnim opisom Prepeluha in te nove politične zveze: »Je meščansko dete, ki je po hitro končani šoli iskal kruha kot kanclijski pisar. Ko se mu je razvil um, je spoznal, da je kruh trd in pičel in da ni prave prihodnosti. Pa je postal socialista. Zadnji ni rad in je pričel pisati. Kmalu je postal eden prvih njihovih ideologov. Ob prevratu je bil že skoro najvplivnejši med njimi in v pokrajinski vladi je že zavzel za socialiste najvplivnejše mesto poverjenika social. politike. To pa je rodilo zamero in, ko se je dal po kratkodobnem poverjeništvu visoko penzionirati, je to rodilo v socialističnih vrstah odpor in tudi pri drugih strankah precej studa, ker je izdajalo presilen socialen apetit. Leta 1920 ga niso marali za kandidata v ustavotvorno skupščino in to ga je prisililo, da je obesil na kol svoje socialistično prepričanje. Iskal je hvaležnejšega pota do mandata. Postal je *avtonomist* in je visoko zažigal kadilnice klerikalcem. Tudi to ni pomagalo. Pa se je zatekel v Beograd in pridno konferiral s pok. Protićem, čeprav zdaj piše, da je »ena sama laž in farbarija, kar govore Belgrajčani.« Umril pa je g. Protić in Bine Prepeluhov se je *zopet prelevil*. Poskušal je z Zagrebom. Postal *republikanec* in *človečanski mirotvorni kmet*, avtonomijo pa je prepustil klerikalcem, sam pa razpel *federacijo*. Nekaj časa mu tudi Hrvatje niso zaupali pri tako mavričnem prepričanju, nazadnje pa je šlo. Do kdaj, se ne ve. Novačanov slučaj še ni pozabljen.« Politične vesti, Prepeluhovstvo, *Kmetijski list*, 28.5.1924, št. 22, str. 2.

⁴⁰ Vodopivec Peter, Avtonomistična misel Albina Prepeluha, Nova Revija, 1989, letnik VIII., št. 81/82, str. 207.

⁴¹ Politične vesti, Radić – Prepeluh, S, 3.5.1924, št. 101, str. 2–3.

⁴² Pakt HRSS z g. Prepeluhom, S, 9.5.1924, št. 106, str. 1.

računali z metodami prihodnjega političnega boja na Hrvaškem, z dušo dolenjskega in štajerskega kmeta ter z možnostjo, da »pljuskejo hrvatski seljaški glasovi tudi v Slovenijo«, zaradi česar so se tudi zatekli k Radiću. Vendar pa naj bi bilo od vsega tega važneje le to, da so računali, da bodo z Radićevo pomočjo prav gotovo prišli do poslanskega mesta.⁴³

Slovenski narod je komentiral, da se je v Jugoslovanskem klubu pojavilo zanimivo razpoloženje, saj so pristaši političnega katolicizma stremeli po prekinitvi kakršnihkoli odnosov s HRSS, česar jim sicer ne bi bilo težko narediti, vendar pa si tega niso upali storiti, saj so se bali poraza na volitvah proti Prepeluhu in njegovim slovenskim republikancem. SLS pa se je znašla v škripcu ne le zato, ker ni upala raztrgati vezi z radičevci, ampak tudi zaradi tega, ker ni mogla vstopiti v Pašić-Pribičevićevo vlado, saj se ni mogla kar čez noč odpovedati svojemu »avtonomistično-separatističnemu programu«, kot je trdil krog okoli *Slovenskega naroda*, saj bi s tem izgubila podporo v volilnem telesu.⁴⁴

Del trditev o želji po prekinitvi sodelovanja med SLS in HRSS bi lahko potrdil članek v *Slovenecu*, v katerem je bilo zapisano, da je bila avtonomistična misel sestavni del programa SLS, zato je bil njen nasprotnik vsak, ki bi uresničenje tega programa na kakršenkoli način oviral, velik zločin pa bi zagrešil vsak, ki bi sejal razdor in ustvarjal novo stranko »v veselje slovenskim in tujerodnim centralistom«. Menili so, da noben človek zdravega razuma ne bi mogel misliti, da bodo razcepljeni dosegli več kakor enotni (so ciljali na Radića?). Vendar so poudarili, da ne nameravajo odnehati ali sklepati kakršnihkoli kompromisov, saj naj bi jim bilo jasno, da so bili v preteklosti tisti, ki niso znali svojih osebnih interesov podrediti interesom naroda, v bistvu izdajalci. *Slovenec* je pristaše SLS opozoril, da lahko strančica, ki se je pojavila v Sloveniji, »imenujmo jo Prepeluhovo, ker končnega imena itak še sama ne ve«, naredi precej zmede, vendar pa bo na koncu vseeno propadla, zato se volivci nanjo ne bi smeli zanašati.⁴⁵

Že konec maja so se začele širiti govorice, da se je med slovenskimi republikanci in njihovim vodjo Prepeluhom pojavilo nesoglasje, zaradi česar je iz Zagreba v Ljubljano odpotoval dr. Maček, ki naj bi izgladil spore.⁴⁶ Ta trditev pristašev SLS je razburila radičevce in Radić je v *Slobodnem domu* zatrdil, da je organizacija slovenskih republikancev potekala zelo mirno in nadvse uspešno. Ob tem je Radić v strankinem časniku opozoril, da je decembra 1918 SLS na svoji glavni skupščini v Ljubljani enoglasno sprejela zaključek, da je in ostane republikanska, kar so potrdili tudi članom HRSS, ki so iz Zagreba dopotovali na obisk v Ljubljano. Sedaj pa naj bi vodstvo SLS sicer odločno zastopalo zahtevo po nedeljivosti in avtonomiji Slovenije, manj odločno, včasih pa niti malo, je menil Radić, pa se zavzema za pravico samoodločbe slovenskega naroda, ter dodal, da se je v praksi SLS popolnoma odrekla svojemu republikanstvu ter je svojim pristašem v tem vprašanju prepustila popolno svobodo.⁴⁷

Ob tem je vodja HRSS poudaril, da je ves slovenski narod republikanski ter pod vplivom HRSS, zaradi česar naj bi bilo razumljivo, da bo republikanska politika prinesla zmago na naslednjih volitvah. Priznal je sicer, da je imela Slovenija trenutno pošteno, sposobno in spretno zastopstvo v skupščini, vendar to zastopstvo po njegovem mnenju ni predstavljalo zveste slike socialnih potreb in republikanskih teženj slovenskega kmeta in delavca, zato je dodal: »Slovenci gredo od dobrega k boljšemu in tako je tudi prav«.⁴⁸

⁴³ Naše politične grupe, SN, 1.3.1924, št. 51, str. 1.

⁴⁴ Klerikalci med dvema stoloma, SN, 10.5.1924, št. 107, str. 1.

⁴⁵ Politične vesti, Čisto jasno je treba povedati, S, 14.5.1924, št. 110, str. 2.

⁴⁶ Politične vesti, Dr. Maček v Ljubljani, S, 24.5.1924, št. 119, str. 2.

⁴⁷ Političke i kulturne vesti, Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, SD, 18.6.1924, št. 25, str. 7.

⁴⁸ Prav tam.

Ta Radičev članek je zelo razburil krog okoli *Slovenskega naroda*, ki je komentiral, da je Radić slovenski narod naivno sodil po »primitivnem in enostavnem razumu hrvatskih nepismenih mas«, ter dodal, da Slovenci republikanskim geslom ne bodo tako slepo sledili, kot so »hrvatske mase sledile Radičevim mirotvornim natolcevanjem«. *Slovenski narod* je menil, da je Radić vsake toliko objavil kakšen članek o Sloveniji le zato, da bi prestrašil vodstvo SLS in jo na ta način prisiljeval k radikalnejši politiki, prepričani pa je bil, da SLS to ni bilo po volji ter da je bil blizu čas, ko bo SLS ostro nastopila proti »Radičevi nevarnosti«. ⁴⁹

Zaradi tega krog okoli časnika *Slovenski narod* ni razumel, kako je lahko SLS v sporočilu o poteku svoje poslanske skupščine v Celju zapisala le, da je dr. Korošec poročal o notranjepolitičnem položaju. Po njihovem mnenju je bilo SLS neljubo govoriti o notranjem položaju, o možnostih uspeha boja opozicijskega bloka, o zvezi z Radićem, o vstopanju kmečkega boljševizma v državo. ⁵⁰ Ta molk naj bi povedal vse, saj je pokazal, da stranka v teh vprašanjih ni bila sposobna zavzeti določenega stališča. Po mnenju *Slovenskega naroda* je bila SLS največja izdajalka slovenskega naroda, saj se ni sramovala sodelovanja »z našimi zunanjimi sovražniki, ki ščuvajo naše nepoučeno ljudstvo proti kraljevini in Jugoslaviji, ki propovedujejo separatizem ter priporočajo zavezništvo z veleizdajalskim tipom, kakoršen je g. Stjepan Radić«. ⁵¹

Ne Radić, ne pristaši HRSS, ne slovenski republikanci pa se niso kaj dosti ozirali na take in podobne napade *Slovenskega naroda*, temveč so se posvetili organizaciji stranke v Sloveniji. *Slobodni dom* je poročal o velikih skupščinah, ki so jih njihovi pristaši organizirali v Prekmurju, precej pogosto pa so Prekmurje obiskovali tudi poslanci HRSS, ki naj bi pomagali pri organizaciji dela ter na tem področju propagirali republikansko gibanje. ⁵² Odpor SLS, ki teh področij ni želela kar tako prepustiti radičevcem ter njen boj proti širjenju vpliva HRSS med tamkajšnjimi kmeti in delavci, so izzvali Radića, ki je izjavil, da »dasi so vsi popi delali z vsemi sredstvi za stranko g. Korošca, je vendar hrvatski republikanski pokret za vedno odvelj prostrana področja teh krajev mračnemu klerikalizmu in nadutemu fevdalizmu madžarskih grofov«. ⁵³ Ta izjava Stjepana Radića je še toliko bolj zanimiva glede na dejstvo, da je HRSS prav v tem času razmišljala o vstopu v Davidovićevo vlado, v kateri je bila zastopana tudi SLS, torej v času, ko naj bi bila Radić in Korošec s svojima strankama v bistvu zaveznika.

15. septembra 1924 je predsedstvo HRSS razpravljalo o vstopu stranke v Davidovićevo vlado. Po dvournem zasedanju so člani predsedstva sprejeli odločitev, da bo stranka v vlado stopila s štirimi poslanci. ⁵⁴ Seveda se je takoj odprlo tudi vprašanje sporazuma med Radićem in SLS. Krog okoli *Slovenskega naroda* je poudarjal, da je SLS vprašanje avtonomije vedno tretirala samo z »interslovenskega« stališča in svoja načela branila predvsem proti političnim krogom, ki so zagovarjali čim tesnejšo zvezo s Hrvati in Srbi. Po njihovem mnenju pa je SLS o vprašanju avtonomije Slovenije premalo razpravljala z drugimi, v prvi vrsti s Hrvati: »Diskusijo z brati Hrvati, zlasti z gosp. Radićem odklanja SLS z neko neverjetno opreznostjo, ni ji po godu zagovarjati avtonomijo Slovenije napram Hrvatski ter zlasti postaviti Hrvatom in gosp. Radiću temeljno, nadvse usodno vprašanje, kaj pravzaprav misli s svojim sporazumom, ki ga le enostransko poudarja, kakor da v Jugoslaviji gre samo za sporazum razdelitve

⁴⁹ Politične vesti, Slovenska republikanska stranka, SN, 21.6.1924, št. 140, str. 2.

⁵⁰ Stjepan Radić je brez dogovora z zavezniki odpotoval v Moskvo, kjer naj bi svojo stranko pridružil »organizaciji zelene internacionale«, s čimer je predstavnike opozicijskega bloka neprijetno presenetil, vladnim strankam pa vzbudil upanje, da ta njegova poteza pomeni konec opozicijskega bloka. Več o tem: Berberih-Slana, str. 120.

⁵¹ Sklepi Jugosl. Kluba, SN, 27.6.1924, št. 145, str. 1.

⁵² Iz HRSS, Prekomurje jednako za republiku i za Hrvatsku, SD, 18.6.1924, št. 25, str. 6; Iz Hrvatske Republikanske Seljačke Stranke, Velike skupštine HRSS u Prekomurju, SD, 27.8.1924, št. 35, str. 3.

⁵³ Politične vesti, Radić o dr. Korošcu, SN, 27.8.1924, št. 195, str. 2.

⁵⁴ Horvat, str. 205.

Jugoslavije na Srbijo in Hrvaško, ne pa tudi za ekzistenco Slovenije.« Po mnenju *Slovenskega naroda* naj bi določena znamenja dokazovala, da si je Radić prizadeval, da bi Hrvaški priboril čim večji obseg meja in zato naj bi s Srbi mešetaril za nekatere slovenske pokrajine, katere je želel videti v objemu hrvaške federacije. Zaradi tega je ta časnik Radiću postavil vprašanje, kaj namerava s slovenskimi kraji, ki jih hoče SLS »izpremeniti v avtonomistično zaokroženo, strankarsko in absolutistično upravljano Slovenijo«? Menili so, da bi bilo iz državnih, pa tudi iz gospodarskih interesov zaželeno, da bi bilo razčiščeno vprašanje razmerja Slovenije in Hrvaške ter da bi SLS razložila, kako si to razmerje zamišlja po sporazumu. Tudi Radić naj bi natančno povedal, ali bi Slovenija dobila enako samostojnost kakor Hrvaška ali Srbija, ali pa naj bi se Slovenci kot »planinski Hrvatje« enostavno pridružili Zagrebu.⁵⁵

Pa to vprašanje ni bilo dolgo aktualno. S svojim govorom na skupščini v Krašiču 28. septembra 1924, v katerem je Radić napadel poslanico, ki jo je ob tisočletnici hrvaškega kraljestva 20. avgusta izdalo 14 hrvaških škofov, se je Radić odmaknil od možnosti sklenitve kakršnegakoli sporazuma z SLS. Med drugim je namreč izjavil: »Jaz sem vam povedal, da nam popovi politično ne morejo škoditi, ali ne dopuščamo, da nas sramote in da bo pri nas kmalu tako, kakor na Kranjskem, kjer popje vprašujejo žene pri spovedi, kakšne liste čita njen mož oziroma kateri stranki pripada. Ako to ni popovska stranka, ji reče, da ni več njegova žena, to pa na tako prostaški način, da se tu ne more ponoviti. To je, vidite, največji greh proti Svetemu Duhu, je greh proti vsej naši prosveti in našemu napredku, a mi Hrvati tega ne dopustimo, ker nočemo biti druga Kranjska. Vsaka duša ima svojo ravno pot k Bogu. Po vsako dušo pridejo božji angeli, nikakor pa je ne vodijo v nebesa kaki popovski mešetarji.«⁵⁶

Pristaši političnega katolicizma so bili šokirani. Radićev govor so označili kot »bruhanje strastnega sovraštva« in hujskanje proti episkopatu. Tega po mišljenju *Slovenca* niso čisto nič omilili stavki, v katerih je poveljeval krščanstvo, saj naj bi to bile le že obrabljene Radićeve metode. *Slovenec* mu je zaradi tega sporočil, da Hrvati pač ne rabijo biti »druga Kranjska«, če tega ne želijo, da pa Radiću Kranjci prav nič ne zavidajo njegove Hrvaške, so pa s svojo Kranjsko čisto zadovoljni, še bolj pa bodo, ko se bo SLS izborila za avtonomijo Slovenije, katere nikoli ne bi zamenjali z Radićevo Hrvaško. Čestital pa mu je, da se je tako hitro in tako dobro znašel v vrstah slovenskih centralistov, kateri so v svojih časnikih z užitkom poročali o Radićevem govoru.⁵⁷

Slovenski narod je ocenil, da je v tem trenutku izbruhnulo pritajeno sovraštvo pristašev političnega katolicizma proti HRSS, ker so le-ti uvideli, da Radić ne želi sklenitve sporazuma pred volitvami ter da na teh volitvah namerava svojo akcijo razširiti tudi na Slovenijo, kar bi, kot so že večkrat poudarjali, najbolj škodilo SLS. Krog okoli *Slovenskega naroda* je ocenil, da bi lahko Radić kot najnevarnejši nasprotnik SLS odvezl vsaj 6 poslanskih mest. Zaradi tega naj bi bilo v politiki SLS opaziti povsem novo usmeritev, in sicer naj bi se začeli zavzemati za takšno politično kombinacijo, v kateri bi bili radićevci potisnjeni na stran in ne bi imeli nikakršnega vpliva niti na državno upravo niti na razvoj notranje-političnih dogodkov.⁵⁸ Po drugi strani pa naj bi bilo nemogoče, da bi Davidović in Radić zastopala kakršnekoli moderne ideje, če bi se pri tem opirala na, po mnenju *Slovenskega naroda*, »najhujši klerikalizem v Evropi«, ki naj bi celo komaj čakal trenutek, ko bi se lahko »razlil« po Hrvaški pa tudi po Bosni.⁵⁹ Zaradi tega je krog okoli *Slovenskega naroda*, čeprav je odločno zavračal

⁵⁵ Kaj je s sporazumom med Radićem in SLS?, SN, 21.9.1924, št. 216, str. 1.

⁵⁶ Politične vesti, Radićev napad na hrvatske škofo, S, 3.10.1924, št. 226, str. 2; Radićeva ofenziva proti »škofom in popom«, J, 1.10.1924, št. 231, str. 2.

⁵⁷ Politične vesti, Radićev napad na hrvatske škofo, S, 3.10.1924, št. 226, str. 2.

⁵⁸ Nova politična situacija, SN, 5.10.1924, št. 228, str. 1.

⁵⁹ Več o delovanju SLS med Hrvati v: Berberih-Slana, str. 282.

državnopravne zahteve HRSS, pozdravil Radićevo pravilno presojo ter odklonitev vsakega koraka hrvaškega episkopata, ki bi lahko pripomogel k vzpostavi organizacije političnega katolicizma na Hrvaškem.⁶⁰

Slovenski narod je poročal, da je uradni časnik Vatikana *Osservatore Romano* pisal o tem Radićevem govoru in ga obsodil ter izrazil mnenje, da bi bil že skrajni čas, da bi se Hrvati otresli pogubnega Radićevega vpliva. Seveda je ob tem takoj zbodel SLS rekoč: »Kaj poreko k temu slovenski klerikalci, ki so popolnoma zlezli pod pazduho Stjepana Radića? Ali bo škof Anton Bonaventura še trpel, da bo komandiral Radić njegovo armado, ki je zbrana v SLS, oni Radić, ki ga proklinja papeževo glasilo in pravi o njem, da se morajo katoliki osvoboditi njegovega vpliva.«⁶¹ In vendar se je razpoloženje SLS proti Radiću po teh dogodkih spremenilo, kar je opazil tudi *Slovenski narod*, ki je menil, da si je Radić jezo SLS nakopal šele potem, ko je za to sprejel »navodila« iz Vatikana.⁶² V resnici pa se je za tem skrivalo veliko več, saj je prav v tem času, tudi zahvaljujoč številnim Radićevim nepremišljenim izjavam, padla Davidovičeva vlada, kar mu SLS ni mogla oprostiti.⁶³

Časnik Hrvaškega bloka *Hrvat* je v enem svojih člankov ocenil, da se je *Slovenec* prena-glil, ko je trdil, da je Radić s svojimi govori razbil parlamentarno večino in opozicijski blok. *Slovenec* naj bi po mnenju tega blokaškega časnika s svojim »razburjenim krikom« le poskušal izničiti vpliv Stjepana Radića na slovensko politično sceno. *Slovenski narod* je dodal še, da bodo pristaši SLS svoje mnenje znova spremenili, čim jim bo Radić zagrozil, da bo na naslednjih volitvah svoje kandidate postavil tudi na slovenskem ozemlju. »Klerikalcem« naj bi se tresle hlače pred Radićem, ker so se zavedali, da Radić v Sloveniji ne bo škodoval »napredni stvari«, tudi če bi postavil svoje kandidate, škodoval bi lahko le SLS.⁶⁴

Ta strah naj bi bil tembolj upravičen, ker se je v Sloveniji Združenje slovenskih avtonomistov, katero je dve leti prej ustanovila Prepeluhova skupina, pretvorilo v izrazito avtonomistično usmerjeno Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev. Idejni vodja je bil seveda Albin Prepeluh.⁶⁵ Na sestankih zaupnikov 12. oktobra na Ptuju in 19. oktobra v Ljubljani je bila sprejeta naslednja resolucija: »Zaupniki izjavljajo, da dobro razumejo in odobravajo odločno borbo hrvatskega republikanskega kmečkega naroda za svojo svobodo. Ker so splošni interesi hrvatskega in slovenskega naroda isti in skupni ter ima hrvatski in slovenski republikanski ljudski pokret tudi politične in socialne cilje, ki jih je mogoče izvojevati le s složnim skupnim nastopom slovenskih in hrvatskih kmetov in delavcev, izjavlja zbor zaupnikov, da stopa slovenska republikanska stranka s sedežem v Ljubljani v federativno zvezo s HRSS, ki ima svoj sedež v Zagrebu.«⁶⁶ Glasilo te stranke je postal *Avtonomist*, ki se je prekrstil v *Slovenskega republikanca*. Stranka si je nadela uradno ime Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, glavni vodji stranke pa sta postala Albin Prepeluh in dr. Karel Lončar. Krog okoli *Slovenskega naroda* je menil, da bo Radić s to podružnico svoje stranke Korošca in njegovo SLS držal v šahu, da ne bi mogli nikoli več nastopiti proti njegovi volji.⁶⁷

⁶⁰ Radić, klerikalizem in državna regeneracija, SN, 5.10.1924, št. 228, str. 1.

⁶¹ Politične vesti, Vatikan proti Radiću, SN, 24.10.1924, št. 244, str. 2.

⁶² Politične vesti, Klerikalci, Vatikan in Radić, SN, 26.10.1924, št. 246, str. 2.

⁶³ Več o tem: Berberih-Slana, str. 131.

⁶⁴ Politične vesti, Radićevo glasilo proti »Slovincu«, SN, 28.10.1924, št. 217, str. 2.

⁶⁵ Perovšek Jurij, Liberalizem in vprašanje slovenstva, Ljubljana 1996, str. 206; Perovšek Jurij, Albin Prepeluh in Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, Nova Revija, 1989, letnik VIII., št. 81/82 (dalje: Perovšek, Prepeluh), str. 195.

⁶⁶ Dve zgodovinsko pomembni pol. konferenci, A, 24.10.1924, str. 1; Zečević, Na zgodovinski prelomnici, str. 102.

⁶⁷ Politične vesti, Radićevo glasilo proti »Slovincu«, SN, 28.10.1924, št. 217, str. 2; Politične vesti, Podružnica Radićeve stranke v Sloveniji, SN, 26.10.1924, št. 216, str. 2; SRS, H, 31.10.1924, št. 1396, str. 1.

1. novembra 1924 je imel Radić na seji zagrebške organizacije HRSS govor, ki je dvignil zelo veliko prahu, predvsem znotraj SLS. *Slovenec* je ocenil, da je bil ta govor nedopusten, saj naj bi v trenutku, ko so vodje ožjega bloka v Beogradu poskušali napraviti vse, da se ta blok čimbolj uveljavi, prišel Radić, se odrekel bloku, ga napadel in naznanil, da bo proti članicam bloka zavzel najostrejšo opozicijo. *Slovenec* je še dodal: »In to je storil Radić brez točnih informacij o položaju čisto brez skrupulov in je lahkomišno razbil blok s pretnjo, da prekine vse zveze s političnimi prijatelji, ki so se dosedaj kljub njegovim ekstraturam držali lojalno širšega bloka. Kakor v zasmeh SLS in Spahovim muslimanom pa je še pretil, da bo zmlél Spahovce in SLS, ako ne gredo v tisti federalistični blok, ki ga sam ni hotel«. Radić naj bi, po mnenju *Slovenca* vsakič pred volitvami prekinil zveze s svojimi zavezniki samo zaradi tega, da bi imel pri volitvah proste roke.⁶⁸

Vodstvo SLS je bilo očitno razburjeno, saj naj bi Radić po izbruhu svoje »nepreračunljive, nebrzdane in vseh mogočih protislovij polne narave« razbil solidarnost med strankama. Menili so, da Radić ni bil zrel za politika, saj je bil preveč nestalen: »Danes proglašá kvazi-boljševiško republiko, jutri se pred grofom Begouenom izjavi praktično za monarhijo, samo da je po angleškem vzorcu, pojutrišnjem pa zopet napada monarha na način, ki je v popolnem protislovju z angleškimi običaji. Danes je g. Radić navdušen za delavsko stranko, jutri se hvali, da ima svoje najboljše prijatelje med konservativnimi lordi. Danes hvali krščanske tradicije angleških laburistov, jutri spuščá framasonske fraze. In tako dalje. G. Radić se je s svojo demagoško, nestalno in od ene skrajnosti do druge nihajočo miselnostjo za današnje čase preživel, in kar imenuje na sebi načelnost, ni nič drugega, kakor velika samoprevara njegove prenapete samozaljubljenosti. Sedanji trenutek rabi ljudi drugačne politične miselnosti in kova: ljudi, ki pozabljajo nase in se znajo brzdati, mož, ki svoja načela v vsakdanjem neumornem delu vztrajno udeležujejo in brez potrebe ne bleščijo z duhovitostmi, ki se izkažejo v dejanskem življenju kot prazna pena, politikov, ki imajo pred očmi en cilj, ne pa tisoč fantomov«. ⁶⁹

Slovenski narod je, razen namigov, da je Radić tepec in strahopetec, najbolj zabaval komentár *Slovenca*, da iz Radića govori »vinski duh«. Javna skrivnost naj bi namreč bila, da je Radić svoje »najboljše« govore imel v vinjenem stanju. Čeprav je bilo to sicer strašno, je zapisal *Slovenski narod*, pa do tega napada *Slovenca* tega niso javno objavili niti najhujši Radićevi sovražniki: »Slovenec je prvi, ki to ugotavlja o svojem zavezniku, ki ga je še nedavno tega koval v zvezde in ga predstavljal slovenski javnosti kot poosebljeno pamet in politično modrost. In sedaj označuje istega Radića za moža, ki ga sploh ni jemati za resnega, ker itak govore iz njega samo – vinski duhovi«. Ob takih napadih SLS na Radića je pisec članka ocenil, da je bilo vsako sodelovanje in vsaka podpora SLS Radiću v preteklosti nadvse vprašljiva.⁷⁰

Radić je vse to ignoriral in še naprej utrjeval organizacijo tako HRSS kot Prepeluhove SRSKD. S tem ciljem so bili organizirani številni republikanski shodi. Velik pomen so pripisovali skupščini, ki so jo organizirali v Lendavi, okrajno glavarstvo pa jo je prepovedalo. Ker je bila skupščina prijavljena osem dni pred tem, prepovedana pa je bila šele dan pred dogodkom, je dr. Juraj Krnjević ocenil, da je bila skupščina prepovedana šele, ko je okrajno glavarstvo ugotovilo, da se je namerava udeležiti veliko število pristašev ter naj bi na tak način poskušalo onemogočiti »manifestacijo moči« HRSS v Prekmurju. Kljub temu pa se je na dan skupščine zbrala velika množica, Krnjević pa je poklical velikega župana v Maribor in od njega dobil dovoljenje za izvedbo skupščine, vendar pa so zborovalce obkrožili tako vojska

⁶⁸ Radićev »veliki govor« v Zagrebu, S, 4.11.1924, št. 252, str. 2; Radićev prelom z blokom, S, 4.11.1924, št. 252, str. 1.

⁶⁹ Jasna načela, S, 5.11.1924, št. 253, str. 1.

⁷⁰ Politične vesti, Poštene levite bere danes, SN, 5.11.1924, št. 253, str. 2.

kot žandarji. Krnjevič je v svojem sporočilu s skupščine zapisal, da so bile prekmurske oblasti pripravljene storiti prav vse, da bi Prekmurje odtujile Hrvaški, vendar pa naj bi bilo Prekmurje preko politike HRSS vsak dan močnejše povezano s Hrvati.⁷¹

Pristaši SLS so trdili, da se Radića ne boje, saj naj bi vse simpatije, ki jih je v preteklosti pridobil v obmejnih krajih in v Prekmurju, že zdavnaj zapravljal s svojo spreminjajočo se politiko, v kateri naj bi se zrcalila njegova neiskrenost in trmoglavost. Prepričani so bili, da se bo na prihodnjih volitvah Radić sam prepričal, da »mi Slovenci pojmujeemo svojo lastno narodno individualnost, suverenost in samostojnost, tudi v smeri avtonomne slovenske politike, ki noče pod noben jarem, tudi ne pod Radićev«. ⁷²

Medtem ko se je *Slovenski narod* zabaval nad govoricami, da je Radić, ki je nepričakovano izginil, pred novo Pašić-Pribičevićevo vlado pobegnil v tujino⁷³ ter o njem pisal kot o neodgovornem strahopetcu⁷⁴, je odjeknila novica, da se dr. Korošec pogaja s HRSS. Konec novembra so namreč v Zagrebu pričakovali prihod dr. Korošca, ki naj bi se kljub vsemu z voditelji HRSS dogovoril o skupni volilni akciji. Ta akcija je bila obsojena na neuspeh, saj je HRSS od Korošca zahtevala intervencijo pri Hrvatski pučki stranki (dalje HPS), da ta na Hrvaškem ne bi postavila svojih kandidatov za volitve. Ker pa so bili odnosi med SLS in HPS v tem času precej hladni, predvsem zaradi političnega sodelovanja Korošca z Radićem, je bilo le malo možnosti, da bi dr. Korošec s svojo intervencijo karkoli dosegel. S tem se je takoj zmanjšala že tako mala možnost volilnega sporazuma, ki pa je postala še manjša, ko je vodstvo HRSS, kljub izjavi dr. Krnjevića, da HRSS nikjer ne bo nastopila proti svojim zaveznikom iz federalističnega bloka, sprejelo sklep, da bo v Sloveniji na volitvah podprlo kandidate SRSKD. ⁷⁵

Ko je dr. Maček kot predstavnik HRSS podpisal komunike s seje federalističnega bloka, v katerem je bilo zapisano, da se bodo stranke bloka na volitvah medsebojno podpirale⁷⁶, je Stjepan Radić v *Slobodnem domu* objavil »Izborne obaviesti za sve organizacije i pristaše HRSS«, v katerih je zapisal: »V Sloveniji HRSS ni delovala direktno, vendar pa je duh Matije Gubca s programom mirotvorne kmečke republike do danes zajel celo Prekmurje, celotno južno Štajersko in vso Belo Kranjsko. S pomočjo tega duha izbrana četa slovenske republikanske inteligence že več kot pol leta organizira slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev, s katero bo HRSS sporazumno postavila kandidate tako na Štajerskem kot na Kranjskem. S Slovensko ljudsko stranko, katero vodi dr. Korošec, ne bo nikakršnega volilnega sporazuma, ker ta stranka ni republikanska, vendar s strani HRSS proti njej ne bo nobene volilne borbe niti kakršnih volilnih napadov, ker ta stranka iskreno, pošteno in pogumno zastopa samoodločbo slovenskega naroda ter nedeljivost in samostojnost Slovenije. Dr. Korošec kot pameten politik zelo dobro ve, da pet, šest in deset republikanskih poslancev ne bo niti najmanj oslabilo, ampak samo še ojačalo položaj in dvignilo ugled slovenskega naroda v Beogradu in v svetu«. ⁷⁷

⁷¹ Gdje su sve bile skupštine dne 26. listopada, SD, 29.10.1924, št. 44, str. 3–4; Situacija, H, 27.10.1924, št. 1392, str. 1.

⁷² Politične vesti, Klerikalci se Radića ne boje, SN, 7.11.1924, št. 255, str. 2.

⁷³ 6. novembra 1924 je kralj postavil novo vlado s Pašićem in Pribičevićem na čelu. Stjepan Radić, katerega so zavezniki obtoževali, da je s svojimi nepremišljenimi izjavami onemogočil obstoj Davidovićeve vlade, je v očitnem strahu pred vrnitvijo Pašića in Pribičevića na oblast izginil neznano kam. Več o tem: Berberih-Slana, str. 142–155.

⁷⁴ Politične vesti, Stjepan Radić pobegnil, SN, 8.11.1924, št. 256, str. 2; Politične vesti, Junak pa tak!, SN, 8.11.1924, št. 256, str. 2.

⁷⁵ Dr. Korošec se pogaja s HRSS, SN, 16.11.1924, št. 263, str. 1; Volivna taktika HRSS, S, 9.11.1924, št. 257, str. 1.

⁷⁶ 10. dan apsolutizma, Uzajamna potpora stranaka bloka u izborima, H, 19.11.1924, št. 1411, str. 1.

⁷⁷ Izborne obaviesti za sve organizacije i pristaše HRSS, SD, 19.11.1924, št. 47, str. 2–4; HRSS u izborima, H, 19.11.1924, št. 1411, str. 2; Radić vabi narodne manjšine, SN, 20.11.1924, št. 266, str. 1; Radić zahteva republiko, SN, 20.11.1924, št. 266, str. 1.

Seveda SLS tega ni sprejela z odobravanjem. Na volilnem shodu SLS v Ljudskem domu v Ljubljani 23. novembra je Korošec med drugim dejal: »Da je politika SLS bila dobro usmerjena in dobro izpeljevana, ta kompliment nam je napravila tudi Radićeva stranka v 'Slobodnem domu'. Ne dopade pa se Radiću, da naša stranka ni republikanska. Vidi se, da Radić, ako tako govori, ne pozna niti programatičnega stališča naše stranke, kakor se je ponovno, zadnjikrat v Celju, formuliralo, niti faktičnega razpoloženja v njej. Poslednji dogodki so tako vplivali kakor na druge tako tudi na naše pristaše, da lahko rečemo, da je med nami več in bolj resničnega ter resnega republikanstva, nego ga je zadnji čas bilo v Radićevi stranki, kjer so kar iz rokava sipali različne monarhistične formule«. Dodal je, da Radićeva stranka nikoli ne bo slovenska stranka. Dva glavna cilja HRSS naj bi po njegovem bila: 1. »Priboriti si s Slovenci Prekmurje ter ga uvesti v hrvatski narodni in kulturni krog« ter 2. »vpreči Slovence v svoj hrvaški voz«. Korošec je natančno poudaril, da bodo vsi Slovenci, ki bi Radiću pri tem pomagali, izdajalci dela slovenske zemlje, izdajalci Prekmurja.⁷⁸

Slovenec je poudaril, da je bila SLS vedno najodločnejša nasprotnica politične neiskrenosti in nedoslednosti, ki je izvirala iz golega pohlepa po moči. Zaradi tega je odločno zavrnila Radićevo težnjo po hegemoniji, po absolutni nadvladi HRSS in njega samega, še posebej v času, ko sta se slovenski in hrvaški narod borila za svojo narodno individualnost, politično in kulturno samostojnost ter demokratičen sporazum. Mož, ki se je boril za samostojno Hrvaško in terjal, naj Srbi spoštujejo, kar je hrvaškega, ne bi smel posegati v tuje, je menil *Slovenec*. Radićevo poseganje v volilni boj izven hrvaških meja je po mnenju SLS nepotrebno slabilo blok narodnega sporazuma, hkrati pa naj bi bilo v nasprotju z načeli programa HRSS. *Slovenec* je poudaril, da je Prekmurje slovensko in kakor SLS ni sestavila volilnih list npr. v Zagorju, tako tega Radić ne bi smel narediti v Prekmurju. Radićeve obljube o »prekmurški republiki« so Slovenci imenovali »navadna debela demagogija«, ki naj bi služila samo njegovim hegemonističnim ciljem, pri tem pa naj bi računal na »politično neizšolanost komaj od mažarskega robstva osvobojenega ljudstva«.⁷⁹

Enako sporočilo je SLS poslala tudi Prepeluhu, ki je bil po njihovem mnenju le orodje v Radićevih rokah. Poudarili so, da je vse, kar je v programu SRSKD dobrega, le prevzeto iz programa SLS, ki je bila tradicionalno slovenska ljudska in socialna stranka, zato naj bi bilo možno SRSKD označiti le kot »slovenstvu škodljivo kaprico«. SRSKD so opozorili, da jih Radić le izkorišča in da jih bo, ko bo dosegel svoje cilje, pustil na cedilu. Radić naj bi v svojem cilju – hrvaški nadvladi v Sloveniji – zvesto posnemal svoje nasprotnike, »Velesrbe«. Pri tem je SLS omenila, da so oblasti v Beogradu takoj po združitvi v Kraljevino SHS Slovincem nudile Medjimurje, da bi tako sprle Slovence in Hrvate. Vendar pa je SLS, kar so posebej poudarili, to ponudbo zavrnila, saj naj si ne bi želela lastiti ničesar, kar ni bilo slovensko in kar bi uničilo odnose med Slovenci in Hrvati. V nasprotju s tem pa je bil Radić daleč od takšne lojalnosti, je zatrdil *Slovenec* in vso zavedno slovensko ljudstvo naj bi v en glas obsojalo njegovo politiko, ki ni združevala, ampak razdvajala, ki je ustvarjala konflikte, namesto da bi pospeševala sporazum. In to slovensko ljudstvo naj bi na prihodnjih volitvah pokazalo, da želi o sebi odločati samo, da druge spoštuje, vendar pa ne bo dopustilo, da bi jim drugi narekovali politične smeri. *Slovenec* je še dodal: »Odklanjamo velesrbstvo, ravno tako odločno pa odklanjamo tudi hegemonijo, s katero hoče Radić spraviti Slovence pod svoj šovinistični hrvatski klobuk«.⁸⁰

⁷⁸ Volivni govor dr. Korošca, S, 25.11.1924, št. 270, str. 1; Mikuž, str. 300.

⁷⁹ Da si bomo na jasnem!, S, 23.11.1924, št. 269, str. 1.

⁸⁰ Prav tam.

Vendar pa je, po pisanju *Slovenca*, SLS s strani HRSS grozila še večja nevarnost, kot je bilo misliti, vendar tokrat ne po Radičevi krivdi, ampak ob pomoči slovenskih liberalcev. Ko je bilo v Beogradu znova načeto vprašanje uporabe zakona o zaščiti države nad HRSS, sta Pribičević in Gregor Žerjav zagovarjala idejo, da bi na Hrvaškem HRSS dovolili, da vloži končane volilne liste, šele potem pa bi stranko prepovedali in razveljavili volilne liste, da bi tako volivcem preprečili ustanovitev nove stranke z istimi idejami. Vendar je Žerjav svoje stališče ob vrnitvi v Ljubljano delno spremenil, in sicer je predlagal, da naj na volitvah v Sloveniji Radičeve oz. Prepeluhove stranke ne bi preganjali, ampak naj bi jo celo podpirali. O tem naj bi Žerjav poročal na sestanku s Pribičevićem, Wilderjem in Lukinićem. Žerjav naj bi takrat že imel izdelan načrt podpore slovenskim republikancem, predložil pa naj bi tudi sporazum, ki ga je v Ljubljani sklenil s SRSKD. Ta načrt, katerega obstoj naj bi dopisniku *Slovenca* potrdili tudi nekateri radikalski ministri, naj bi bil sprejet z namenom, da bi razbili »enotno fronto slovenskega ljudstva« in uničili njegovo politično moč in veljavo.⁸¹

Kakorkoli že, HRSS ni nameravala odstopiti od sodelovanja s SRSKD. Dr. Krnjević je izjavil, da je »politika drobtin«, ki jo je uvedel Korošec, doživela popoln neuspeh in slovenski volivci naj bi iskali uspešnejša sredstva v boju proti korupciji in nasilju. In prav ti volivci naj bi pozvali HRSS naj kandidira v Sloveniji. Vodstvo HRSS je dnevno sprejemalo povabila slovenskih kmetov, je zatrdil Krnjević in dodal: »Mi nismo nikdar poskušali dobiti vodstva slovenske politike v svoje roke. Mi smo vedno zastopali stališče, da je bolj zdravo, če slovensko politiko vodijo Slovenci sami. Kmečko republikansko gibanje ima iz dneva v dan v Sloveniji več pristašev in ti od nas zahtevajo, naj tam nastopimo neposredno z listo HRSS. Karakteristično je za to slovensko razumevanje, da narod z mnogih strani od nas to zahteva, čeprav obstaja Slovenska republikanska stranka, ki stoji na enakem socialnem in republikanskem programu kot HRSS.«⁸² V zvezi s tem so se začele širiti govorice, da bo Radić kandidiral tudi v sami Ljubljani, kar je *Slovenski narod* komentiral le z besedami: »Nimamo nič proti temu. Le naj kandidira, nekaj bedakov ujame vendar le na svoje limanice in oškoduje s tem svoje klerikalne zaveznike... Ako je torej Radiću ležeče na blamaži, naj le poskusi s svojo kandidaturo v Ljubljani.«⁸³

SRSKD se je vedno bolj povezovala s HRSS. Stranka je na svoji seji 30. novembra 1924 v Zidanem Mostu razglasila federativno zvezo s HRSS. Seveda je ta dogodek nadvse zanimal SLS, še posebej, ker naj bi Prepeluh že v otvoritvenem govoru napadal SLS in blatil dr. Korošca. Svoje pristaše je pozval, naj sprejmejo volilni boj, ki jim ga je napovedala SLS. Vendar je Prepeluh naredil napako, ko je izjavil, da je njegov državnopravni cilj »samostojna država, država z republikansko vladavino, s sedežem v Zagrebu«. Ker naj bi Prepeluh po reakcijah prisotnih ugotovil, da je preveč očitno pokazal svojo »hlapčevsko vlogo«, ni želel nadaljevati s to temo in je prešel na vprašanje organizacije stranke. Po mnenju *Slovenca* je bil Prepeluhov govor bolj podoben poročilu predsednika bankrotiranega podjetja kot pa vodje mladega političnega gibanja.⁸⁴ *Slovenski Republikanec* je v svojem poročilu s seje o govoru dr. Prepeluha zapisal le, da je le-ta poudaril, da »pokret hrvaške republikanske kmečke stranke že davno ni več samohrvaški, ampak je obče človeški in zato socialen« ter da je govoril o spletkah političnih nasprotnikov slovenskih republikancev proti njim.⁸⁵

Seje sta se udeležila tudi podpredsednik HRSS dr. Vlatko Maček ter tajnik HRSS dr. Krnjević. Dr. Maček naj bi v svojem govoru predvsem napadal SLS, vendar pa naj bi

⁸¹ Naklepi vladnih komisarjev, S, 15.11.1924, št. 262, str. 1.

⁸² HRSS, Korošec in Spaho, H, 27.11.1924, št. 1418, str. 1.

⁸³ Politične vesti, Radić namerava kandidirati tudi v Ljubljani, SN, 29.11.1924, št. 274, str. 2.

⁸⁴ Seja glavnega odbora SRS na Zidanem mostu, S, 6.12.1924, št. 279, str. 2.

⁸⁵ Seja glavnega odbora SRS v Zidanem mostu, SR, 5.12.1924, št. 49, str. 1.

zaradi tega prišel v konflikt z zastopnikom iz Bele krajine, ki je poudaril, da nihče ne sme napadati slovenske duhovščine. Eden izmed udeležencev, neki dr. Lackner, pa je poudaril, da je boj proti SLS škodil samo in predvsem SRSKD. Še večje težave naj bi povzročil dr. Krnjevič, ki je na začetku govora poudarjal ozko vez med slovenskimi in hrvaškimi republikanci, potem pa je, tako je trdil *Slovenec*, zatrdil, da je SRSKD le del HRSS, le del Radičevega gibanja, da je popolnoma odvisna od HRSS ter da morajo Prepeluhove volilne liste dobiti znak HRSS. Dodal naj bi še, da bo HRSS Slovincem pustila nekaj samostojnosti, da pa je Prekmurje izključno hrvaško, saj naj bi mu vsi prebivalci Prekmurja, ko je potoval po tem območju, izjavili, da so Hrvati. Zaradi njegovih trditev so odločno protestirali Prekmurci, ki so se seje udeležili, z besedami: »Republikanci smo, toda Hrvatje nismo bili, nismo in nočemo biti! Smo in ostanemo Prekmurci! Proč s hrvatsko malho!«⁸⁶

Na seji je ponovno prišlo do spora v zvezi z volilnimi listami. Zbor je namreč za nosilca list določil Stjepana Radića za Štajersko ter Albina Prepeluha za Kranjsko. Za okrajnega kandidata je bil določen le g. Oblak iz Smlednika pri Kranju, in sicer kot kandidat za Gorenjsko. Vendar pa so zaradi tega protestirali Prekmurci in zahtevali, da morata dva Slovinci kandidirati kot nosilca list HRSS na Hrvaškem, če že kandidira Radić v Sloveniji. Vendar pa jim vodje SRSKD niso pustili do besede, je trdil *Slovenec*, ki je menil, da je bila skupščina popolna polomija in je precej zmanjšala navdušenje med slovenskimi republikanci.⁸⁷

Slovenski Republikanec je zanikal poročilo *Slovenca* ter SLS očital, da so v SRSKD poslali vohuna, ki naj bi si celo prizadeval, da bi postal poslanec te stranke, hkrati pa naj bi bil še vedno v dobrih odnosih z vodstvom SLS. Ker je bilo vodstvo SRSKD opozorjeno, tega »vohuna« ni več niti povabilo na sejo, pa je vendar prišel in ker ni prišel do zaželjene kandidate, je trdil *Slovenski Republikanec*, naj bi *Slovincu* napisal popolnoma lažno poročilo.⁸⁸ *Slovenec* je to zanikal in zatrdil, da so bili ljudje, ki so bili v Zidanem Mostu, nadvse razočarani in tega niso niti poskušali skriti. Zgodbo naj bi *Slovincu* po objavi potrdil eden izmed udeležencev, ki pa je zatrdil, da je bilo na zborovanju še huje, kot je to objavil časnik *Slovenec*.⁸⁹

Po mnenju *Slovenskega naroda* SLS nikakor ni mogla preboleti udarca, ki ga je politični katolicizem doživel s tem, da je Radiću pomagal ustanoviti podružnico njegove stranke v Sloveniji. Ta podružnica naj bi SLS postala trn v peti, ker ji v boju proti njej niso mogli očitati ne korupcije, ne centralizma, ne nasilja, ne reakcionarnosti. In tako naj bi Koroščevi republikanci, kot je poudaril sam Korošec v svojem govoru v Celju, na volitvah nastopili v najostrejšo opozicijo Prepeluhovemu republikanizmu.⁹⁰

Slobodni dom, časnik HRSS, je užival v pisanju Prepeluhovega časnik *Slovenski Republikanec*, saj je menil, da je v prah in pepel spremenil vse laži in klevete »popovskih« časnikov. Predstavnike SLS naj bi bilo zaradi tega in zaradi republikanskega gibanja v Sloveniji že tako strah, da si ni znala pomagati na drug način, kot pa z lažjo. Prav njeno vodstvo naj bi bilo avtor govoric, da bo Albin Prepeluh na volitvah kandidiral proti Radiću, tako kot je to pred dvema letoma naredil Novačan. Potrebno je opozoriti na dejstvo, da je bila zgodba o prepiru glede nosilcev kandidatnih list na zborovanju v Zidanem Mostu precej podobna tisti o prepiru z Radićem. Vendar pa je *Slobodni dom* zatrdil, da Prepeluh, ki naj bi bil republikanec že več kot 20 let (!), ne bo proti »popovcem« iz kakšne častihlepnosti ali kljubovanja, ampak iz prepričanja, da je to narodna dolžnost in potreba.⁹¹ *Slovenec* je sicer zanikal, da je kdaj trdil,

⁸⁶ Prav tam, str. 3.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ *Slovenec* zopet potegnen!, SR, 12.12.1924, št. 50, str. 2–3.

⁸⁹ Politične vesti, Zadrega in blamaža, S, 7.12.1924, št. 284, str. 3.

⁹⁰ Politične vesti, So si že v laseh, SN, 7.12.1924, št. 280, str. 2.

⁹¹ Što pišu slobodne novine, »Slovenski Republikanec«, SD, 10.12.1924, št. 50, str. 3.

da bo Prepeluh kandidiral proti Radiću, ampak naj bi mu samo očitali, da je zlezel pod Radićevo okrilje in priznal hrvaško hegemonijo nad Slovenci.⁹² *Slovenski narod* pa je samo zajedljivo dodal: »Srečna slovenska zemlja, ki nosi tako poštenega, marljivega, skromnega in idealnega 20letnega republikanca!«.⁹³

11. decembra 1924 so se v Celju še enkrat zbrali zaupniki SLS, da bi dokončno potrdili kandidate za volitve. Dr. Korošec se je v svojem govoru znova ozrl po trenjih med SRSKD in Radićem na eni ter SLS na drugi strani. Dejal je, da je Albin Prepeluh v *Avtonomistu* zelo dolgo zagovarjal slovensko avtonomijo in zaradi tega bi lahko sklepali, da ve kaj to pomeni, vendar pa so se zmotili. To je poskušal dokazati z dvema primeroma: slovenska avtonomija je zemljepisno obsegala tudi Prekmurje, vendar pa so ga Prepeluhovi »politični krušni očetje« – Radić in HRSS – želeli priključiti Hrvaški, kar je Prepeluh podpiral; SLS si je samostojno Slovenijo predstavljala kot državo s središčem v Ljubljani, kar naenkrat pa je na sestanku SRSKD postalo jasno, da bi morala Slovenija postati del Hrvaške z Zagrebom kot glavnim mestom. Korošec je dodal: »Zagreb nam je mil in drag, a Ljubljana je ljubljena naša matuška. Kdor tega ne razume, ne razume slovenske duše, je zgubil živo zvezo s slovenskim narodom, je postal priprega Radićevega voza na Slovenskem«. Poudaril je še, da se je tudi SLS že skoraj dve leti v vseh važnih političnih vprašanjih sporazumevala z Radićem, pa je za razliko od Prepeluha vseeno ostala samostojna, neodvisna in ni prodala ne slovenske zemlje ne slovenskega ponosa.⁹⁴

Slovenec je komentiral, da je Radić Prepeluhu končno oblekel »hrvaško košuljo in ga spravil pod hrvaški klobuk«. Kljub vsem demantijem *Slovenskega Republikanca*⁹⁵ in Prepeluhovim izjavam, da je SRSKD slovenska stranka, pa je *Slobodni dom* objavil, da »kandidira HRSS (Hrvatska republikanska seljačka stranka) v Sloveniji v obeh okrožjih«. V volilnem okrožju Maribor-Celje je bil kot nosilec liste imenovan Stjepan Radić, v volilnem okrožju Ljubljana-Novno mesto pa je nosilec »liste HRSS« Albin Prepeluh. Torej je bilo poročilo s shoda v Zidanem Mostu, kakor je ugotovil *Slovenec*, le resnično.⁹⁶ *Slovenski Republikanec* pa je ob tem zatrdil, da je Stjepan Radić postal nosilec liste za Štajersko šele, ko so to na seji v Zidanem Mostu soglasno zahtevali vsi prisotni, da pa je isti odklonil prošnjo kranjskih republikancev, naj postane tudi nosilec liste na Kranjskem.⁹⁷

Slovenec je v predvolilnem boju Prepeluha obtožil tudi sodelovanja s slovenskimi liberalci. Njihov skupni cilj naj bi bilo uničenje SLS, od česar bi obe strani imeli koristi. Zato naj bi liberalci dali prosto pot Prepeluhu, Prepeluh pa Žerjavu, skupaj pa sta složno napadala SLS. Vendar je *Slovenec* menil, da Slovenci, ki resnično želijo politično samostojnost slovenskega naroda, nikoli ne bi volili Albina Prepeluha, saj si je ta prizadeval, da Slovenija postane le velika županija hrvaške republike, v kateri bi jim vladal Radić. Zaradi tega je SLS Prepeluhu sporočila, da si bodo Slovenci sami utrdili svojo samostojno Slovenijo, brez raznih Prepeluhov in Radićev, ki naj bi do tedaj pokazala le, da znata dobro poskrbeti zase, ne pa za Slovenijo. Po mnenju SLS se je Prepeluh zaman trudil, da bi dokazal, da se ni prodal Radiću ter da Radiću ni pomagal osvojiti Prekmurja. Prav tako naj bi Prepeluh poskušal zamolčati resnico, da SRSKD v pripravi na naslednje volitve v resnici sploh ni kandidirala, ampak naj

⁹² Politične vesti, Pod hrvatsko komando, S, 13.12.1924, št. 284, str. 3.

⁹³ Politične vesti, »Slobodni dom« o Prepeluhu, SN, 13.12.1924, št. 284, str. 2.

⁹⁴ Zbor zaupnikov SLS, S, 12.12.1924, št. 283, str. 1–2.

⁹⁵ Dnevne vesti, Halooo – Hrvatje so v deželi!, SR, 26.12.1924, št. 52, str. 2; Dnevne vesti, Tepen bo, SR, 26.12.1924, št. 52, str. 3; Dnevne vesti, Iz »Slovenca«, SR, 26.12.1924, št. 52, str. 3.

⁹⁶ Politične vesti, Kdo je koga potegnil, S, 18.12.1924, št. 288, str. 2; Kandidatske liste HRSS, SN; 18.12.1924, št. 288, str. 1.

⁹⁷ Dnevne vesti, Halooo – Hrvatje so v deželi!, SR, 26.12.1924, št. 52, str. 2.

bi kandidirala le HRSS, Prepeluh in drugi slovenski republikanci pa so bili le Radićevi mandatarji. Prepeluh naj bi se, enostavno povedano, obračal »kakor zapiha Radić«, takšnih »vetrnic« pa Slovenci prav gotovo ne bodo volili, je bil prepričan *Slovenec*.⁹⁸

Slovenca je očitno skrbela prihodnost Prekmurja, saj je temu vprašanju posvečal veliko število člankov. V enem izmed njih je bilo zapisano: »Šele sedaj, ko so za silo premagane prve poteškoče dveh skozi tisoč let ločenih slovenskih zemelj, sta prišla Radić in Prepeluh z mislijo, da je treba, da postanejo Prekmurci Hrvati. Prekmurci so se vedno zavedali kot Slovenci in to zavest izpovedovali v pismu in govoru /.../ Tudi v časih, ko je madžarski pritisk bil najhujši, so se prekmurški Slovenci držali formule: Ogrska nam je domovina, slovenščina pa naša materinščina. In pri ljudskih štetjih so se pogumno priznavali za Slovence. Radić lovi mandate za svojo stranko, kjer more. Tudi po Slovenskem. Njegova zamisel je, da bi Slovenci nadomestili one Hrvate, kateri bi pri novi ureditvi države prišli v takozvano srbsko interesno sfero. Slovenci bi naj prišli pod Hrvate in njihovo glavno mesto naj bi bil Zagreb. S Prekmurjem pa ima Radić še svoje posebne namene. Prekmurci bi se morali brezpogojno jezikovno in upravno podvreči Hrvatom ter jim služiti kot most do Avstrije. Glasovanje pri sedanjih volitvah v Prekmurju hoče smatrati kot plebiscit, da li hočejo Prekmurci ostati Slovenci ali se dati pohrvatiti. Glasovanje za Radića in Prepeluha po celi drugi Sloveniji pa bi naj bila izjava, ali so Slovenci v bodočnosti voljni iti pod hrvatsko hegemonijo ali ne«.⁹⁹

23. decembra 1924 je Pašić razširil Obznano, z veljavnostjo od 1. januarja 1925, tudi na HRSS.¹⁰⁰ Radić se je zaradi tega umaknil v ilegalo, Obznana nad HRSS pa je delno prizadela tudi Radićeve slovenske pristaše. Sicer so bile volilne liste pri mariborskem sodišču za ta volilni okraj potrjene, vendar pa so politične oblasti v Prekmurju od velikega župana dobile navodila, kako morajo postopati v zvezi z izvedbo sklepov vlade proti HRSS. V Mariboru ni bilo nikakršnih hišnih preiskav pri pristaših HRSS, ker tam ni bilo nobene organizacije, ni pa še bilo jasno, kaj se bo zgodilo v Prekmurju, kjer je obstajalo več Radićevih kmečkih organizacij.¹⁰¹

Dr. Korošec se je v začetku meseca januarja 1925 na poti iz Beograda v Ljubljano ustavil tudi v Zagrebu, kjer se je sestal z dr. Trumbićem in poslanci HRSS. V intervjuju za časnik *SLS Slovenec* je na vprašanje, ali bodo Radićevi pristaši v primeru, da bodo njihove volilne liste razveljavljene, volili poslance SLS, odgovoril: »Odklanjamo vsako agitacijo, da naj Radićevci sedaj volijo z nami, ker je Radić zaprt ali ker jim stojimo v borbi ob strani. To bi bilo grdo, bi ne bilo fair. Odločno odklanjamo!« Vendar pa je takoj nato dodal, da slovenske radićevce in republikance, če želijo dobro slovenskemu narodu, SLS vabi, da glasujejo zanje. To naj bi nujno zahtevala »slovenska stvar«, saj, kot je poudaril, nihče ne bo vprašal, koliko glasov je dobila Radićeva ali republikanska stranka v Sloveniji, ampak bodo vsi preštevali ali je SLS dobila več ali manj glasov kot na prejšnjih volitvah.¹⁰²

Slovenski republikanec je Korošču na njegovo izjavo odgovoril z vprašanjem: »Ali vrstice, ki jih je on sam napisal ali dal napisati na naslov slovenskih republikancev, niso agitacija, naj mi republikanci glasujemo za SLS?« in še dodal: »Res grdo, in sicer strahovito grdo pa bi napravili slovenski republikanci, še bi se sedaj, ko je Radić zaprt in ko vse oblasti, od najvišje

⁹⁸ Politične vesti, »Slovenski republikanec«, S, 20.12.1924, št. 290, str. 3.

⁹⁹ Prekmurje, S, 23.12.1924, št. 292, str. 1.

¹⁰⁰ V obrazložitvi je bilo rečeno, da je HRSS podprla tujo, protidržavno in komunistično propagando, da je začela sodelovati z, v Kraljevini SHS prepovedano, Komunistično stranko, da je sodelovala z makedonsko revolucionarno organizacijo in drugo. Mikuž, str. 301; Horvat, str. 215; Začetek odkrite diktature, S, 24.12.1924, št. 293, str. 1.

¹⁰¹ Volilno gibanje v mariborskem okrožju, SN, 4.1.1925, št. 3, str. 1.

¹⁰² Dr. Korošec o položaju, S, 10.1.1925, št. 7, str. 1.

pa do najnižje, republikance preganjajo kot zajce, izneverili svojemu republikanskemu programu, če bi pustili svoje tovariše sramotno na cedilu in glasovali za monarhiste! To bi bil res svetoven škandal in za nas večna sramota! Te sramote pa si mi ne bomo nakopali nikdar na glavo, ampak bomo tudi v nesreči vračali zvestobo za zvestobo!« Zaradi tega je *Slovenski republikanec* vabilo dr. Korošca »vljudno« odklonil.¹⁰³

Medtem pa so se začele širiti govorice, da je Radić, ki so ga oblasti ulovile in zaprle,¹⁰⁴ iz zapora poskušal pretihotapiti dve pismi za dr. Trumbića, vendar sta bili odkriti in predani sodniku. Za Slovence, še posebej za SLS naj bi bilo eno teh pisem še posebej pomembno, in sicer pismo, v katerem je Radić vodstvu razpuščene HRSS dajal navodila glede volilne taktike. V delu pisma, v katerem naj bi govoril o volitvah v Sloveniji, je Radić, tako je vsaj zatrdil *Slovenski narod*, svojim pristašem v Sloveniji ukazal, naj volijo SLS, oziroma dr. Korošca.¹⁰⁵ O tem vprašanju so 19. januarja razpravljali člani Hrvatske Zajednice, ki so, kar se Slovenije tiče, potrdili, da bodo slovenski republikanci glasovali za SLS, ampak samo, če bodo liste HRSS in njenih slovenskih pristašev razveljavljene.¹⁰⁶

Slovenski narod je komentiral, da je SLS na vse pretege snubila Radićeve pristaše v Sloveniji, da bi skupno z njimi volili dr. Korošca in druge kandidate SLS. Pri tej snubitvi naj bi SLS manevrirala tudi z raznimi »žurnalističnimi triki« in njenih pristašev največja želja naj bi bila, da bi vlada pristašem političnega katolicizma ustregla na ta način, da bi razveljavila volilne liste SRSKD. Če bi se to zgodilo, je komentiral *Slovenski narod*, »menijo klerikalci, da bodo na konju, ker razpuščeno vodstvo izda povelje, da morajo radićevci v Sloveniji voliti klerikalno«.¹⁰⁷

Že tako zapletene okoliščine v predvolilnem času v Sloveniji je še dodatno zapletla nova »republikanska« volilna lista v Beli krajini. Po tem ko je *Slobodni dom* uradno objavil, da so bile vse volilne liste SRSKD postavljene v »konfederaciji« s HRSS ter je razglasil kot nosilca republikanske liste na Kranjskem Albina Prepeluha, na Štajerskem pa samega Radića, je Josip Murn predal »pravo republikansko listo«. On in njegovi prijatelji so trdili, da je njihova lista prava Radićeva, ne pa lista SRSKD. Murn je s svojimi prijatelji začel izdajati časnik *Republikanske novice*, v katerem je zastopal »najčistejše« republikanstvo. *Slovenski republikanec* je zatrdil, da je za to novo stranko stala SLS, saj je *Slovenec* o novi kandidatni listi poročal že preden je bila ta sploh vložena na sodišču.¹⁰⁸ Cilj te taktike, katero so republikanci pripisovali SLS, naj bi bil v tem, da bi razcepili republikanske glasove in SRSKD onemogočili, da bi dosegla količnik.¹⁰⁹ *Hrvat* je zapisal, da je bila Murnova lista lažna, da ni bila prava kmečka in republikanska lista ter da s kandidati na tej listi niso in nikoli ne bodo imeli nič skupnega. Potrdil pa je, da je bila prava republikanska lista na Kranjskem le tista, katere nosilec je bil Prepeluh, na Štajerskem pa lista, katere nosilec je bil Radić.¹¹⁰

Slovenski republikanec je opozarjal na dejstvo, da je Murn svojo listo vložil le na Kranjskem, na Štajerskem pa ne in sicer naj bi to naredil zaradi tega, ker je na Kranjskem volivcem

¹⁰³ Naš odgovor na vabilo g. dr. Korošca, SR, 16.1.1925, št. 3, str. 1.

¹⁰⁴ V začetku leta 1925 so bili aretirani številni vodje HRSS, Radića so odkrili nekaj kasneje v stanovanju njegovega zeta ing. Košutića in sicer v skrivališču, kar je izzvalo številne norčave napise v časnikih, tudi slovenskih. Več o tem: Berberih-Slana, str. 152–153.

¹⁰⁵ Radić ukazuje slovenskim republikancem, da volijo Korošca, SN, 13.1.1925, št. 9, str. 1.

¹⁰⁶ Če bodo liste HRSS razveljavljene, S, 20.1.1925, št. 15, str. 1.

¹⁰⁷ Politične vesti, Klerikalni upi, SN, 21.1.1925, št. 16, str. 2.

¹⁰⁸ Dnevne vesti, Nova republikanska stranka, SR, 2.1.1925, št. 1, str. 5.

¹⁰⁹ Dnevne vesti, »Republikanska konkurenca«, SR, 9.1.1925, št. 2, str. 3.

¹¹⁰ Pašić-Pribečevići plačnici u Sloveniji, H, 20.1.1925, št. 1457, str. 1.

trdil, da je »edini pravi Radićev zastopnik v Sloveniji«, ker pa je bil nosilec liste na Štajerskem sam Radić, tega tam ni mogel narediti. Razen tega pa je zatrdil, da se je Murn nadvse ustrašil, ko je izvedel, da so bili iz zagrebškega zapora izpuščeni nekateri voditelji HRSS, med drugim dr. Maček, saj naj bi se zavedal, da bodo ti slovenskim volivcem povedali resnico¹¹¹, da Murnova stranka ni v nobeni zvezi s HRSS.¹¹²

Le še dva tedna pred volitvami je Roman Bende, kandidat SRSKD, *Slobodnemu domu* poročal o okoliščinah pred volitvami v Sloveniji. Zapisal je, da se je preganjanje HRSS in njenih pristašev¹¹³ spremenilo v dobro reklamo za republikance v Sloveniji ter da so bile volilne liste SRSKD kljub vsem težavam sprejete. Vendar pa so slovenski republikanci nalteli na številne sovražnike, je zatrdil Bende. Poudaril je, da jih je nekaj časa strašno napadal tisk SLS, ker so se bali, da bo SLS zaradi njih izgubila volivce, v zadnjem času pa naj bi jih argumentirani odgovori *Slovenskega Republikanca* precej utišali.¹¹⁴ In čeprav je vodstvo SLS na zborovanjih zatrjevalo, da so bolj republikanski od HRSS, naj bi narod bil politično že dovolj zrel, da je SLS doživljala neuspeh za neuspehom, tako je vsaj trdil Bende. Dodal je še, da je bila SRSKD na Kranjskem in Štajerskem nadvse uspešna, vendar pa naj bi upali, da jih bo vlada še naprej preganjala, saj naj bi vso to preganjanje republikanskemu gibanju bolj koristilo kot pa škodilo.¹¹⁵

Konec januarja so deželo preplavili letaki, ki so po mnenju SLS dokazali, da je bil Albin Prepeluh, le navaden »privesek« Radićeve stranke. Ti letaki, ki sta jih izdala Pavle Radić in urednik *Slobodnega doma* Rudolf Herzeg, in na katerih sta se podpisala kot narodna poslanca in člana glavnega odbora razpuščene HRSS, so Slovencem na Kranjskem kot nosilca liste priporočali Albina Prepeluha. *Slovenec* je menil, da je bilo iz tega letaka vidno, da je šlo za hrvatsko stranko, ki je hotela »s pomočjo izdajnika enotne slovenske fronte« dobiti toliko glasov, da bi lahko nato rekli, da so »na Slovenskem ljudje, ki priznavajo Hrvatom pravico do Prekmurja«. Zatrdil je, da je pred časom eden od voditeljev HRSS izjavil, da še ni bilo plebiscita ali je Prekmurje slovensko ali hrvaško ter da bi morale biti volitve tak plebiscit. Prekmurci naj bi večkrat poudarjali, da so Slovenci ogorčeno odklanjali, da bi pripadli Hrvaški, zato je bila zanje ideja o plebiscitu žalitev. Vendar pa je *Slovenec* razumel to težnjo Hrvatov, saj bi ti preko

¹¹¹ Zanimivo je bilo pismo, katerega je *Slovenski republikanec* prejel iz Kandije: „Ptič brez peroti je naš Murn. Zaletaval se je že v mnoga gnezda, toda povsod ga je starka pregnala. V vsakem gnezdu, kamor se je hotel vrniti, so ga spoznali, da je ptič brez peroti. Povsod so ga spoznali, da je – falš. Premišljaj je dolgo, kam bi mogel znositi svojo mlačno žabjo vodo in kje bi dobil kakšno pšenično zrno, za sebe in za svoje bedne, ki jih je celih 7 po številu ...« Iz Kandije, SR, 2.2.1925, št. 6, str. 4.

¹¹² Dnevne vesti, Svojo »republikansko« listo, SR, 16.1.1925, št. 3, str. 3; Dnevne vesti, Gospod Murn se boji!, SR, 16.1.1925, št. 3, str. 3.

¹¹³ Le nekaj dni po volitvah je ptujski srezki poglavar v dopisu velikemu županu mariborske oblasti celo prosil za dodatno plačilo orožnikom, ki so nadzorovali pristaše republikancev: »V času zadnjih volitev v narodno skupščino so se stavile na orožništvo, kar se tiče vršenja službe, precejšnje zahteve. V tem obziru omenjam pred vsem mnogobrojne hišne preiskave pri pripadnikih H.R.S.S., nadziranje volilnega gibanja, zasledovanje agitatorjev za H.R.S.S., prenašanje volilnega materiala in konečno še skrb za red in mir na dan volitve. Vse te naporne službene posle je orožništvo z vso potrebno naglico, kar najtočneje in najvestneje izvršilo, tako da so se volitve v celem srezu popolnoma v redu in miru izvršile. Z ozirom na rečeno predlagam, da bi se celokupnemu orožništvu tukajšnjega sresa, tako častnikom kakor tudi moštvu, od pristojnega mesta izreklo priznanje in pohvala za točno in vestno vršenje službe za časa volitev v narodno skupščino«. Veliki župan mariborske oblasti, Sekretariat, S 86, f 6, 1925, 501–750, spis 630–25.

¹¹⁴ Tudi sam Stjepan Radić je v pismu soprogi Mariji, z dne 5. februarja 1925, izrazil svoje zadovoljstvo s *Slovenskim Republikancem*: »Slov.[enski] Republ.[ikanec] (posebno izdanje) je zelo dober ter po pismih iz ljudstva, ki so kakor naša, vidim, da bo na Štaj.[erskem] zelo dobro, lahko pa bi prišlo tudi do nenav.[adnega] presenečenja (ugodnega za nas, normalno)«. Krizman, str. 595.

Prekmurja dobili neposredno povezavo z Avstrijo. Razumel je, da so se zaradi tega poskušali Prekmurcem in ostalim Slovencem vsiliti s svojim republikanstvom, ni pa mogel razumeti, kar je večkrat poudaril, »da se je mogel dobiti na slovenskih tleh človek, ki naše Prekmurje zaradi par sto glasov, ki jih bo vjel na Kranjskem, izdaja drugemu narodu«. ¹¹⁶

Slovenec je postavil vprašanje, kaj bi imeli Slovenci od tega, če bi davke namesto v Beograd plačevali v Zagreb. Kako bi bilo Slovencem boljše, če bi namesto Narodne skupščine v Beogradu hrvaški Sabor v Zagrebu z veliko hrvaško večino odločal o slovenskih zadevah, slovenskem gospodarstvu, slovenskem kmetijstvu in šolstvu. Slovenci bi morali, po mnenju *Slovenca*, znova prosjačiti ali se boriti za vsako malenkost, o kakem napredku ali velikem razvoju pa sploh ne bi bilo govora. Prepeluh naj bi o tem previdno molčal, ali pa celo pripovedoval, da temu ne bo tako. Vendar pa je *Slovenec* dodal: »danes nam Hrvatje komandirajo, koga naj volimo, da bo njim prav, jutri pa nam bodo komandirali, kako naj v Zagreb davke plačujemo«. ¹¹⁷

Zaradi tega je SLS opozorila volivce, še posebej dolenjske kmete, pred Radičevimi agitatorji. V tem času naj bi namreč Slovenijo preplavilo 83 Radičevih »političnih agentov«, kar je neimenovanemu pristašu SLS, misleč, da ima pred seboj republikanca, potrdil eden izmed njih. *Slovenec* ni želel opisati metod, katerih naj bi se ti agitatorji med slovenskimi kmeti posluževali, vendar pa je ostro poudaril, da večjega uspeha med slovenskim ljudstvom ne bodo dosegli. Slovencem pa je naročil: »pokažite tem agitatorjem vrata s ponosno voljo, da nočemo biti nikomur hlapci, ampak svoji gospodarji na svoji zemlji«. ¹¹⁸

Ivan Mermolja, pristaš SKS, je v časniku SKS objavil svojo »sodbo« o Radičevem predvolilnem nastopu na Štajerskem: »Radić si je vzel na Štajerskem za svoje voditelje same slabiče, s katerimi lahko ravna po svoji volji. Znal je, da med nezadovoljneži vleče samo ime Radić, ker je še najbolj revolucionaren. Tako se je čulo med kmeti. Med delavstvom pa je šel glas: »Radić je v zvezi z ruskimi sovjeti«, zato so ga volili tudi komunisti. Te so mu pridobili naši blokaši, ker so vedno naglašali, da se je Radić zvezal z ruskimi boljševiki«. ¹¹⁹ Mermolja je bil prepričan, da se je HRSS SKS v Sloveniji ustrašila, saj naj bi njeno vodstvo ugotovilo, da si je SKS resnično prizadevala za »kmetško organizacijo dežele«. Tega pa naj bi se ustrašili zaradi tega, ker naj bi bilo znano, da Radićeva stranka ni bila kmečka stranka, ampak stranka, ki jo je vodila zagrebška gospoda. Zaradi tega naj bi bil glavni namen Radičevega nastopa v Sloveniji uničenje SKS, »ker se odtod boje pohujšanja hrvatskim kmetom«. ¹²⁰

Na dan volitev, 8. februarja 1925, je *Slovenec* objavil razglas »Bratje Hrvati!«, v katerem je bilo zapisano: »Spomnite se velikanske in dolge borbe, ki jo je vodil hrvatski narod proti nekdanjemu Hedervarijevemu nasilju.

Spominjajte se tudi obljub, ki jih je tedaj hrvatski narod storil, ko je bila zlomljena Hedervarijeva klika, da bode vsikdar možato in krepko branil sveto narodno pravo!

Spominjajte se tudi vi mlajši, ki ste čuli od svojih očetov to krasno povest borbe Hrvatov proti nasilju mažarskega tirana, in bodite vredni potomci svojih očetov, tudi sedaj, ko tepe in tlači celokupni naš narod Pribičević-Žerjavova klika!

Mislite, kako bi ti trinogi še divjali nad hrvaškim narodom, če bi ostali na vladi!

¹¹⁵ Izborna situacija u Sloveniji, SD, 28.1.1925, št. 2, str. 7–8.

¹¹⁶ Volivno gibanje, Prepeluh in hrvatsko radičevstvo, S, 31.1.1925, št. 25, str. 3; Komanda iz Zagreba, S, 4.2.1925, št. 27a, str. 2.

¹¹⁷ Komanda iz Zagreba, S, 4.2.1925, št. 27a, str. 2.

¹¹⁸ Komanda iz Zagreba, S, 4.2.1925, št. 27a, str. 2; Dnevne novice, Radičevski agitatorji v Sloveniji, S, 4.2.1925, št. 27a, str. 3.

¹¹⁹ Ivan Mermolja, Iz moje volilne agitacije, KL, 18.3.1925, št. 14, str. 1.

¹²⁰ Prav tam.

Čeprav ne morete voliti na rodni grudi, imate priliko, da v Ljubljani branite narodno voljo in pravo s tem, da oddaste svoje glasove, oziroma kroglice v 4. skrinjico, kakor Vam zapovedujejo interesi hrvatskega naroda.

Vaša parola bodi: Skupaj z brati Slovenci, ki jim gre na čelu SLS z dr. Korošcem, za svobodo Hrvatske!¹²¹

Očitno je bilo, da je SLS ciljala na volivce v mestu Ljubljana, saj za samo mesto ni bila postavljena volilna lista, torej tukaj republikanci niso kandidirali. Vendar pa je kar se tega tiče, HRSS konec januarja svoje pristaše v Sloveniji pozvala, naj se za navodila v zvezi z glasovanjem obrnejo na Albina Prepeluha, le nekaj dni pred volitvami pa je *Hrvat* objavil, da naj pristaši HRSS in SRSKD v Ljubljani volijo za listo dr. Korošca, »ki sicer ne vodi republikanske in popolnoma človeške politike, vendar njegova politika pomeni obrambo celovitosti Slovenije in vseh narodnih teritorijev ter prehod od avtonomije k federalizmu«.¹²² Kljub vsej predvolilni borbi SRSKD na volitvah ni dosegla uspeha, saj v ljubljanskem okrožju ni dobila niti enega mandata, je pa s svojo akcijo pripomogla, da so bili po zaslugi slovenskih republikancev na Štajerskem izvoljeni trije Hrvati.¹²³

Če je Prepeluh na listi HRSS oz. SRSKD res kandidiral samo zaradi želje po poslanskem mestu, je moral biti po volitvah zelo razočaran, saj v ljubljanskem okrožju s 4.139 glasovi ni bil izvoljen, Radićeva lista na Štajerskem pa je dobila 16.404 glasove, in s tem 3 mandate. Torej so bili po zaslugi slovenskih republikancev izvoljeni trije Hrvati: Stjepan Radić ter Jakob Hrupić in Ivan Tizaj, oba kmeta iz Međimurja. *Slovenski narod* se je veselil, da je bilo radićevsko gibanje na hrvaškem zajezeno, vendar pa je moral priznati, da je svoje izgube na Hrvaškem HRSS nadomestila z glasovi, ki jih je dobila v Bosni in Hercegovini, Dalmaciji, pa tudi v Sloveniji.¹²⁴

S u m m a r y

Aleksandra Berberih-Slana

Stjepan Radić and the Republican Movement in Slovenia. From the 1923 to the 1925 Elections to the National Parliament.

After the 1923 election to the National Parliament, in which Stjepan Radić's HRSS (Croatian Peasant Party) was successful also in Slovenia, Radić continued to advocate and spread the republican movement among the Slovenes. After a disagreement with Anton Novačan, his former colleague, he started to search for new allies who could help him with the organization of his republican party.

Hoping to reach an agreement and continue to cooperate with Radić, the Slovene People's Party suffered several disappointments. Not wishing to relinquish his independent status on the Slovene political scene, Radić possessed an additional threat to the Slovene's People's Party before the 1925 election to the National Parliament.

¹²¹ Bratje Hrvati!, S, 8.2.1925, št. 31, str. 3.

¹²² Izbori 8. veljače 1925., H, 5.2.1925, posebno izdanje, str. 1; Kandidature narodne suverenosti, čovječanske pravice i republikanske slobode, H, 30.1.1925, št. 1466, str. 1–2.

¹²³ Hrvatsko narodno zastupstvo, H, 16.2.1925, št. 1482, str. 1; Glavne karakteristike zmage Narodnega bloka, SN, 12.2.1925, št. 34, str. 2; Mikuž, str. 310.

¹²⁴ Hrvatsko narodno zastupstvo, H, 16.2.1925, št. 1482, str. 1; Glavne karakteristike zmage Narodnega bloka, SN, 12.2.1925, št. 34, str. 2; Mikuž, str. 310.

Stjepan Radić was preparing his election strategy with the help of his new supporter, Albin Prepeluh, who had tried with his autonomistic ideas to persuade the Slovene People's Party to closely cooperate with Croats; later on, Prepeluh himself established close contacts with the Croatian Peasant Party. Even though the leadership of the Croatian Peasant Party was against any cooperation with Prepeluh, wishing to maintain good relations with the Slovene People's Party, Stjepan Radić ignored their opinion.

As seen from the printed media of that time the views within the Croatian Peasant Party were often different. While the Party's leadership advocated cooperation with the parties of the opposition and mutual support during the election period, Stjepan Radić prepared for the upcoming election with the help of his Slovene supporters, but without the Slovene People's Party. In view of this, the relations between the two parties became increasingly worse, and the chances for possible cooperation diminished.

Winning three seats in the National Parliament in the 1925 election, Radić's ticket was a marked success in Štajersko; Prepeluh, on the other hand, was not successful in the district of Ljubljana. This was yet another proof that the voters had been attracted by the personality of Stjepan Radić himself, but far less by his party's political program.

O čem smo pisali v Zgodovinskem časopisu ...

... pred petimi desetletji?

Posebna vrsta Kosovega prispevka h kritičnemu zgodovinopisju so končno tudi njegove ocene (v letih 1882 do 1885 v Kresu, 1896 do 1900 v LZ, 1895 in 1900 do 1903 v IMK, 1911 v Slovanu, 1912 do 1913 v Vedi, 1915 do 1924 v Času, 1915 v DiS). V prvi dobi je zanje značilen zlasti podrobni stvarni pretres podatkov in njihove originalnosti, pri čemer Kos svoje ugovore in opombe takoj podpre s podrobnimi navedbami virov, v poznejšem času pa seznanja našo publiko v večji meri tudi s tujimi publikacijami, zlasti srbskimi, ki se tičejo tudi naše zgodovine. (*Bogo Grafenauer, Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinopisja, ZČ, 8, 1954, številka 1 – 4, str. 123*)

... pred štirimi desetletji?

Drugačno sliko dobimo, če se vprašamo, koliko so ti slovenski liberalci izražali v političnem življenju svoj liberalizem v svetovnonazorskih vprašanjih. To vprašanje postane pa prav v političnem življenju tistih let posebno važno. Res je seveda, da je vprašanje odnosa države do posameznih konfesij obstajalo vedno, v dobi ustavnega življenja v Avstriji pa tako v dobi revolucije 1848-1849 kakor tudi v letih med 1861 in 1867. Vendar pa dobimo za te dobe vtis, da to vprašanje še ne spada med osnovna vprašanja, po katerih se ločijo politični tabori, in da je zato mogoče, da pripadajo istemu taboru ljudje, ki imajo v tem oziru različna naziranja. (*Fran Zwitter, Slovenski politični prerod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, ZČ, 18, 1964, str. 142*)

... pred tremi desetletji?

Medtem ko je bila služba cerkvenih ključarjev več ali manj častna, le ponekod so jim priznavali manjše dohodke v denarju ali naturalijah, je bila služba cerkovnika plačana. Dolžnost cerkovnika je bila, da je bil navzoč pri službi božji kakor tudi pri vseh drugih cerkvenih opravilih, kot pri krstih, porokah in pogrebih. Farani so morali plačevati za ta cerkvena opravila določeno štolnino v denarju ali naturalijah tako župniku kot cerkovniku. Bogatejše župnije so imele tudi svojega organista, ki je bil po navadi učitelj dotičnega kraja. (*Anton Svetina, Prispevki k zgodovini Pliberka in okolice, ZČ, 28, 1974, št. 3-4, str. 228*)

... pred dvema desetletjema?

Libra (0,477 kilograma) sira je v tridesetih letih 14. stoletja stala solid oziroma solid in 2 denariča. Bila je torej dvakrat dražja od enake količine govedine oziroma skoraj tako draga kot poldruga libra svinine. Sir je bil na Piranskem izredno zaželeno prehrambeno blago: bil je (kot ribe) postna hrana, uporabljal pa se je tudi za zabelo. S tem je do neke mere pojasnjena njegova visoka cena. (*Darja Mihelič, Prispevek k osvetlitvi zaslužkov in cen v srednjeveškem Piranu, ZČ 38, 1984, št. 4, str. 292*)

... pred desetletjem?

Dodatna negativna opredelitev, po kateri naj bi »informator D« najverjetneje ne bil v »italijanski službi«, bi nam prišla prav le, ako bi vedeli, kdo vse je v tej »službi« bil, a ker je mogoče s precejšnjo gotovostjo domnevati, da tudi tovrstna dejavnosti ni bila ravno prevladujoča značilnost »diplomatskih urednikov« londonskih konzervativno usmerjenih listov, nam tudi takšna hipotetična vednost ne bi bila v posebno pomoč. Po drugi strani bi diplomatova navedba, po kateri naj bi se britansko zunanje ministrstvo posluževalo »informatorja E« kot »gospodarskega eksperta« za »strokovna mnenja o tehnični izpeljavi gotovih mednarodnih gospodarsko-političnih načrtov (kot: internacionalizacija Tangerja, internacionalizacija Sueza, Singapurja etc)«, vendarle lahko predstavljala tisti oprijemljivi podatek, ki bi že sam po sebi znatno olajšal ali celo omogočil njegovo prepoznanje. (*Samo Kristen, Pet Britancev in vprašanje Trsta v letu 1945. Poskus »dekonspiracije« nekega diplomatskega dokumenta, ZČ 48, 1994, št. 3, str. 386*)